

ARABULUCULUK FAALİYETİ SONUCUNDA ANLAŞILAN HUSUSLARDA DAVA AÇMA YASAĞI VE SONUÇLARI

Doç. Dr. Mine AKKAN*

Öz

6325 sayılı Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu'nun 18. maddesinin 5. fıkrasındaki yeni düzenlemeye göre, "Arabuluculuk faaliyeti sonunda anlaşmaya varılması hâlinde, üzerinde anlaşılan hususlar hakkında taraflarca dava açılmaz." 7036 sayılı Kanunla eklenen bu düzenleme, Kanun'un gerekçesine göre, "dava açma yasağı" olarak nitelendirilmektedir.

Kanun'da dava açma yasağının hukukî niteliği, bu yasağa rağmen dava açılması durumunda bunun sonucunun ne olacağı ve dava açma yasağının istisnalarının olup olmadığı düzenlenmemiştir. Anlaşma belgesinin ilâm niteliğinde belge sayılacağı hükmünden (HUAK m. 18) hareketle artık anlaşılan hususlarda tarafların dava açma ihtiyacının ortadan kalktığı söylenebilir. Bu sebeple dava açma yasağı, dava şartlarından olan hukukî yarar bulunması (HMK m. 114/1, h) şartının özel bir görünümüdür, daha açık bir ifadeyle özel bir dava şartıdır. Dava açma yasağının istisnaları da bulunmaktadır. Arabuluculuk faaliyeti sonunda düzenlenen anlaşma belgesinin borçlar hukuku sözleşmesi niteliği de dikkate alındığında, aynı uyumsuzluk hakkında, özellikle bu belgenin sahteliği, anlaşmanın irade fesadı hâlleriyle sakatlandığı, anlaşmanın geçersizliği gibi durumlarda dava açılabilmesi kabul edilmelidir.

Anahtar Kelimeler

Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu, Dava Açma Yasağı, Anlaşma Belgesi, Dava Şartı, İlâm Niteliğinde Belge

---

* Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Medeni Usûl ve İcra-İflâs Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi (ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-8759-5593>) (e-posta: mine.akkan@deu.edu.tr) (Makalenin Geliş Tarihi: 01.10.2018) (Makalenin Hakemlere Gönderim Tarihleri: 08.10.2018-09.10.2018/Makale Kabul Tarihleri: 08.11.2018-12.10.2018)

PROHIBITION OF LITIGATION ON AGREED MATTERS IN MEDIATION AND CONSEQUENCES OF PROHIBITION

Abstract

According to new article 18 sub-article 5 of Mediation Code of Civil Disputes (MCoCD) "Both of the parties can not file a case about matters agreed if they reached an agreement during the mediation." This new annexation to the Code introduced by Statute N: 7036. This is reasoned by the Statute as "prohibition of litigation".

This Statute has not any explanations about the characteristic of the so called "prohibition of litigation" or what should courts do if a party file a case about agreed matters or if there is any exception of this prohibition. According to article 18 of MCoCD a written agreement is considered as a writ so parties can enforce this agreement instead of file a case. Thus, this so called "prohibition of litigation" is a negative cause of action which shows that parties have not a legal interest (Code of Civil Procedure art. 114/1-h) to case a file. Generally there are exceptions of "prohibition of litigation". Mediation agreement is considered as a contract so must be accepted that this contract can be annuled by an action grounds on forgery, defective intention and invalidity of contract.

Keywords

Mediation Code of Civil Disputes, prohibition of litigation, written agreement, cause of action, quasi-writ

GİRİŞ

6325 sayılı Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu'nun 18. maddesine 7036 sayılı Kanunla¹ eklenen 5. fıkraya göre, “*Arabuluculuk faaliyeti sonunda anlaşmaya varılması hâlinde, üzerinde anlaşılan hususlar hakkında taraflarca dava açılmaz.*” 7036 sayılı Kanun'un gerekçesinde bu yeni düzenleme, “dava açma yasağı” şeklinde nitelendirilmektedir.

Dava açma yasağına ilişkin olarak, 2.6.2018 tarihli Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu Yönetmeliği'nde² de aynı hüküm yer almaktadır (Ar. Yön. m. 21/7).

Kanun'da “dava açılmaz” ifadesi ve hükmün gerekçesinde de “dava açma yasağı” nitelendirmesi kullanılmış olsa da, bunu kelime anlamıyla hak arama özgürlüğünü engelleyen bir yasak şeklinde anlamamak gerekir. Burada asıl amaçlanan, anlaşma belgesinde yer alan anlaşılan hususlar hakkında, mahkemenin esasa girip inceleme yapamaması ve bu konularda bir karar veremeyecek olmasıdır. Daha farklı bir ifadeyle dava açmak yasak değildir, dava açıldıktan sonra anlaşılan hususların mahkemece tespiti hâlinde esas hakkında karar verilmemesi gündeme gelecektir. Ayrıca aşağıda inceleyeceğimiz üzere anlaşma belgesinde yer alan anlaşılan hususlarda dava açılmasının mümkün olduğu hâller bulunmaktadır, bu sebeple bu yasağı mutlak bir yasak olarak anlamamak gerekir. Bu anlamda biz de her ne kadar hükmün gerekçesinde yer alan “dava açma yasağı”nı çalışmamız açısından esas almış olsak da, bunun kelime anlamıyla dava açılmasının yasak olduğu şeklinde hak arama özgürlüğünü engelleyen bir anlamı olmadığını ve nasıl anlaşılması gerektiğini aşağıda ayrıntılı şekilde açıklayacağız.

Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu'nun 18. maddesine eklenen 5. fıkrada dava açma yasağının hukukî niteliği ve bu yasağa rağmen dava açılması durumunda nasıl bir yol izlenmesi gerektiği düzenlenmemiştir. Dava açma yasağı gibi çok önemli sonuçlar doğuran bir konunun, ayrıntıya girilmeksizin çok kısa bir şekilde düzenlenmesi yerinde olmamıştır. Bu sebeple konunun incelenmesi, bu yasağın gerekçeleri ve sonuçları üzerinde durulmasının faydalı olacağı düşünülmüştür. Ayrıca dava açma yasağının mutlak bir yasak olmadığını, anlaşma belgesi düzenlendikten sonra da aynı uyuşmazlık hakkında, özellikle anlaşma belgesinin sahteliği, anlaşmanın irade fesadı hâlleriyle sakatlandığı, anlaşmanın geçersizliği gibi durumlarda dava açılabilceğini de kabul etmek gerekmektedir.

¹ RG 25.10.2017, S. 30221.

² RG 2.6.2018, S. 30439.

Bu çalışmada, dava açma yasağına ilişkin düzenleme yeterli açıklıkta olmadığından, bunun nasıl anlaşılması gerektiği ve sonuçları hakkında uygulamaya da faydalı olabilecek birtakım tespitlerde bulunularak hükmün yanlış anlaşılması ve uygulanmasının önüne geçilmesi amacıyla açıklamalar yapılmıştır. Ancak dava açma yasağının doğru anlaşılabilmesi ve uygulanabilmesinin en temel şartı, etik ilkelere³ ve kanunî düzenlemelere uygun şekilde yürütülen bir arabuluculuk süreci sonunda tarafların gerçek iradelerini yansıtan bir anlaşma belgesinin düzenlenmiş olmasıdır.

I. DAVA AÇMA YASAĞININ GEREKÇELERİ

Dava açma yasağının gerekli olup olmadığı konusuna değinmeden ve bir değerlendirme yapmadan önce, bu yasağın neyi amaçladığını ve esasen hangi gerekçelerle kabul edildiğini öncelikle irdelememiz gerekir:

7036 sayılı Kanunla eklenen dava açma yasağına ilişkin madde gerekçesi şöyledir⁴: “6325 sayılı Kanununun 18 inci maddesine eklenen beşinci fıkra ile, arabulucu huzurunda anlaşılması halinde, üzerinde anlaşılan hususlar hakkında taraflarca dava açılmayacağı hüküm altına alınmaktadır. Anlaşılan hususların bilahare dava edilemeyeceği dikkate alındığında arabulucu tarafından düzenlenecek ve taraflar ve varsa temsilcileri veya avukatları tarafından imzalanacak anlaşma tutanağında “anlaşılan hususların” net bir şekilde ortaya konulmasında zorunluluk bulunmaktadır. Örneğin işçi ve işveren tarafı kıdem ve ihbar tazminatı ile fazla mesai ücreti konusunda anlaş-tıklarında arabulucunun bu kalemleri ayrıca ve açıkça tutanağa bağlamasında fayda görülmektedir. Anlaşma tutanağının içeriğinden “anlaşılan hususlar” net bir şekilde görülebilmeli ve bilahare dava açma yasağına tabi olan bu hususlar tereddüde yer vermeyecek şekilde açıkça tespit edilebilmelidir.” Görüldüğü üzere, söz konusu hükmün gerekçesinde, dava açma yasağının sebebi veya sonuçları açıklanmamış, sadece arabuluculuk faaliyeti sonunda anlaşılan hususların açık ve net olması gerekliliğine vurgu yapılarak dava açma yasağının kapsamının belirlenmesi anlamında açıklama getirilmiştir.

³ Adalet Bakanlığı Hukuk İşleri Genel Müdürlüğü Arabuluculuk Daire Başkanlığı tarafından hazırlanan ve Arabuluculuk Kurulu tarafından gözden geçirilerek kabul edilen Türkiye Arabulucular Etik Kuralları için bkz. http://www.adb.adalet.gov.tr/Sayfalar/Teskilat/mevzuat/etik_kurallar.html, E. T. 25.09.2018).

⁴ Hükümet Gerekçesi için bkz. (m. 24) İş Mahkemeleri Kanunu Tasarısı (1/850) ve Adalet Komisyonu Raporu, Sıra Sayısı: 491 (<https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss491.pdf>), E. T. 25.10.2017).

Dava açma yasağının kabul edilmesinin ilk gerekçesini, arabuluculukla ilgili yapılan düzenlemelerin temel gerekçesinden çıkarmak mümkündür⁵. Arabuluculuğa ilişkin yeni düzenlemelerin temel gerekçesini, mahkemelerin iş yükünün azaltılması, daha az masrafla ve daha kısa zamanda uyuşmazlıkların çözüme kavuşturulması, başka uyuşmazlıkların doğması engellenerek uyuşmazlıkların temelden çözümlenmek suretiyle sosyal barışa katkı sağlanması şeklinde özetlemek yanlış olmayacaktır⁶. Bu genel gerekçeden hareketle arabuluculuk faaliyeti sonucunda anlaşmaya varılması hâlinde, uyuşmazlığın tarafların iradeleriyle çözüme kavuşturulduğu kabul edilmiş ve artık mahkemelere bu uyuşmazlığın tekrar yansıtılmaması amaçlanmıştır. Bunun sonucunda da, uyuşmazlıkların temelden çözümlenerek tarafların barışması, aynı konuların mahkeme önüne tekrar getirilmemesi ve mahkemelerin iş yükünün azaltılması sağlanmış olacaktır.

Dava açma yasağının kabul edilmesinin ikinci gerekçesini, anlaşmanın taraflar açısından bağlayıcı olması noktasında bulabiliriz. Kural olarak, arabuluculuk faaliyeti sonunda yapılan anlaşmanın taraflar için bağlayıcı olması sebebiyle -anlaşmanın iptali veya geçersizliğine sebep olabilecek ya da anlaşmanın sahteliği ve benzer hâllere ilişkin davalar dışında- konusu, tarafı ve sebebi aynı olan bir uyuşmazlık hakkında artık dava açılmayacağı belirtilmiştir⁷. Bu anlamda dava açma yasağının bir diğer gerekçesi ise tarafların kendi iradeleriyle buldukları çözümün ve yaptıkları anlaşmanın bağlayıcı olması sebebiyle artık aynı konuda -aşağıda belirteceğimiz durumlar dışında- bir uyuşmazlığın doğmayacağıdır. Hatta bu bağlayıcılığı bir anlamda sağlamak amacıyla mahkmeden icra edilebilirlik şerhi alınmak suretiyle ilâmların icrasına ilişkin hükümlere tâbi olması ya da şartları varsa doğrudan bu anlaşma belgesinin ilâm niteliğinde belge kabul edilmesi söz konusu olmuştur (HUAK m. 18). Böylece, daha önceden yaşanan uyuşmazlık için veya çözüm anlaşmasının ifası için tarafların dava açmasına da gerek kalmamaktadır. Bununla bağlantılı olarak, dava açma yasağının üçüncü gerekçesi ise anlaşma durumunda, tarafların elinde 18. maddede belirtilen

⁵ Avukatlık Kanunu çerçevesinde (m. 35/A) yapılan uzlaştırma sonucunda düzenlenen tutanak içeriğinde yer alan anlaşma koşullarına tarafların sonradan uymak istememeleri durumunda, bu uyuşmazlığın mahkeme önüne getirilmesi durumunda uzlaşmaya öncelik verilmesi gerektiği ve mahkemelerin uzlaştırma tutanağına sadece sahtelik çerçevesinde müdahalesinin kabul edilmesi gerektiği yönünde bkz. **Özbay**, s. 415; **Sarısozen**, s. 247.

⁶ Bu konuda bkz. (Alt Komisyon Raporu) İş Mahkemeleri Kanunu Tasarısı (1/850) ve Adalet Komisyonu Raporu, Sıra Sayısı: 491 (<https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss491.pdf>, E. T. 25.10.2017).

⁷ **Özbek**, Avrupa'da Arabuluculuk, s. 464.

koşullar çerçevesinde ilâm niteliğinde belge olacağından, artık dava açma ihtiyacının (hukukî yararının) kalmaması şeklinde belirtilebilir. Bu sonuç, Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu'nun 18. maddesine 7036 sayılı Kanunla eklenen 5. fıkrayla açıklığa kavuşturulmuş ve pekiştirilmiştir. Örneğin, komşuluk hukukundan kaynaklanan bir uyuşmazlık sebebiyle taraflar bir miktar paranın ödenmesi konusunda anlaşmış iseler artık arabulucu önünde tartışılan ve anlaşmaya varılan bu konu hakkında dava açılmasına ihtiyaç ve gerek yoktur, çünkü bu uyuşmazlık tarafları bağlayıcı şekilde ve mahkemede dava açılmasına gerek olmaksızın çözülmüştür, bunun yanında (duruma göre mahkemeden şerh alınarak veya alınmaksızın) icra edilebilir niteliktedir.

Doktrinde *Özekes/Atalı*, dava açma yasağına ilişkin bu düzenlemenin ifade, içerik ve sonuçları bakımından sorunlu olduğunu, anlaşılan hususların dava sürecini tamamen ortadan kaldırıp kaldırmayacağı sorusunun sorulması gerektiğini, bunun bir dava şartı olup olmadığının belli olmadığını, dava şartı ise neden açıkça düzenlenmediğini, dava şartı değilse bu yasağa uyulmaması sonucunda mahkemece nasıl bir karar verileceğinin belli olmadığını, “dava açılmaz” ifadesinin usûl hukuku açısından anlamlı ve sonucu olan bir ifade olmadığını, bu düzenlemenin yeni sorunlara, dava ve işlere sebep olacağını, dava açılmaz denilerek usûl hukuku ve maddî hukuk bakımından dava açılmasına engel olunamayacağını belirtmektedirler⁸. Doktrinde *Özmumcu* da, dava açma yasağına ilişkin söz konusu düzenlemenin arabuluculuk ile bağdaşmadığını; arabulucunun hâkim veya hâkimin sürrogatı olmadığını; arabulucunun hüküm verme yetkisinin veya tarafları anlaşmaya zorlama yetkisinin olmadığını; dava açma yasağının kabul edilmesiyle arabulucuya hâkimin ötesinde bir rol verildiğini ve sonuçta anlaşmaya ilişkin hukukî denetim yollarının kapatıldığını vurgulamış; bunun sonucunda hukukî denetimden uzaklaştırılarak taraflar arasındaki anlaşmaya adeta bir kesin hüküm niteliği kazandırıldığını belirtmiştir. *Özmumcu*'ya göre, dava açma yasağına ilişkin bu düzenleme, adalete erişim ve hak arama özgürlüğüne getirilmiş önemli bir engeldir⁹. İş hukuku ile ilgili değerlendirmelerde bulunan *Doğan Yenisey* ise dava açma yasağının, tarafların anlaşmasının doğal bir sonucu olduğunu kabul etmekle birlikte, iş hukuku açısından özellikle (örneğin feshe ilişkin) hukukî nitelendirme noktasında sorunlarla karşılaşılabilceğini, çünkü hukukî nitelendirmeye bağlı olarak diğer (iş hukukuna ilişkin) taleplerin etkilenebileceğini; taraflar hukukî nitelendirmede bulunmaksızın bazı ala-

⁸ *Özekes/Atalı*, s. 105 vd.

⁹ *Özmumcu*, s. 837.

caklar üzerinde anlaşmaya varmış olsalar bile bu anlaşmanın sonradan dava yoluyla talep edilen diğer alacaklara etkisinin belirsiz olduğunu, dava açma yasağının bu anlamda soru işaretlerine yol açabileceğini belirtmektedir¹⁰.

Yukarıda doktrinde belirtilen tereddütler ve sorunların varlığını, özellikle düzenlemenin içeriği ve sonucunun yeterli açıklıkta olmaması açısından biz de kabul ediyoruz. Bu konudaki tereddütlerin en temel gerekçesini, kural olarak gizlilik esasının geçerli olduğu arabuluculuk faaliyetinin, etik ilkeler ile kanuna uygun olarak yürütülmemesi ve baskı veya başka uygulamalar sonucunda anlaşma tutanaklarının -zorla- taraflara imzalatılması oluşturmaktadır¹¹. Oysa kanun koyucu, kötü arabuluculuk uygulamalarını esas alarak bir düzenleme yapmamış, etik ilkelere, dürüstlük kuralına ve kanuna uygun olarak yürütülen bir arabuluculuk süreci sonunda, tarafların gerçek iradeleriyle uyuşmazlığın çözümlendiği ve anlaşma belgesinin bu süreç sonunda taraf iradelerine uygun şekilde arabuluculuğun tüm ilkeleri gözetilerek hazırlanıp imzalandığı varsayımı üzerine dava açma yasağını inşa etmiştir. Bu yasağa ilişkin düzenlemenin yukarıda belirttiğimiz gerekçeleri de dikkate alınırca dava açma yasağı, uyuşmazlık çıktıktan sonra, tarafların kendi gerçek iradeleriyle arabulucu önünde anlaşmasının doğal bir sonucudur. Kanun, arabuluculuk faaliyeti sonunda yapılan bu anlaşmaya, uyuşmazlık çıktıktan sonra tarafların kendi aralarında yaptıkları alelade bir anlaşmadan farklı şekilde, özellikle ilâm niteliğinde belge olarak sonuç bağlamıştır. Kanun koyucu bu düzenleme ile tarafların arabulucu önünde kabul ettikleri ve imzaladıkları bu uyuşmazlık çözümünden sonra, aynı uyuşmazlığı bu sefer mahkeme önünde tekrar çözmeye ihtiyaç duymamalarını da amaçlamıştır. Nihayetinde tarafların çözümü, tarafları bağlayıcı olmalıdır. Bu sebeple dava açma yasağının anlam ve amacının doğru anlaşılması gerektiğini, eğer doğru anlaşılırsa bu yasağın gerçek amacına ulaşabileceğini, uygulamacıların ve tarafların bu yasağı kötüniyetli değerlendirerek kendilerine etik ilkelere ve dürüstlük kuralına aykırı şekilde pay çıkarmaması gerektiğini düşünmekteyiz. Özellikle de tarafların hak arama özgürlüğünü engelleyen bir sonuca asla izin verilmemesi gerektiğini vurgulamak isteriz.

¹⁰ **Doğan Yenisey**, s. 190.

¹¹ Bu konuda bkz. **Özekes/Atalı**, s. 106, 109. Özellikle Yargıtay 9. Hukuk Dairesi'nin bir kararına yansıyan olayda, arabuluculuk sürecinin hiç işletilmeden işçi tarafın imzasının alındığı bir olayla karşılaşmış ve uygulamada böyle bir durumla karşılaşmış olması, arabuluculuk süreci sonunda imzalanan anlaşmanın taraf iradelerine ne kadar uygun olduğu ve kanunda düzenlenen arabuluculuk sürecine ne kadar uyulacağı konusunda bizlerde tereddüt uyandırmıştır. Karar için bkz. 9. HD, 8.12.2016, 25300/21744 (Kazancı İçtihat Bankası).

Son olarak şunu da ilave etmekte fayda görüyoruz: Arabulucu önünde anlaşılan hususlarda sonradan dava açılmaması, arabuluculuğa başvuruyu ve bunun sonucunda anlaşmayı da teşvik edecek bir düzenlemedir. Esasen dava açma yasağına ilişkin düzenlemenin altında yatan en önemli sebebin de bu olduğu söylenebilir.

II. DAVA AÇMA YASAĞININ HUKUKİ NİTELİĞİ

Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu'nda yer alan, “*Arabuluculuk faaliyeti sonunda anlaşmaya varılması hâlinde, üzerinde anlaşılan hususlar hakkında taraflarca dava açılmaz*” şeklindeki kuralın, usûl hukuku anlamında dava açmaya, daha doğru bir ifadeyle davanın esasın görülmesine engel olan bir durum olup olmadığını değerlendirmek uygun olacaktır:

Dava açma yasağının, usûl hukukunu ilgilendiren bir düzenleme olduğunu düşünmekteyiz, bu sebeple hukukî nitelik açısından usûl hukukunda bir karşılığının bulunması beklenir. Davanın esasına girilmesine engel olan usûlî itirazlar, dava şartları (HMK m. 114 vd.) ile ilk itirazlardır (HMK m. 116 vd.). İlk itirazlar sınırlı sayıda olup Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda düzenlenmiştir. Dava şartları ise genel dava şartları (HMK m. 114) ve çeşitli diğer düzenlemelerde yer alan özel dava şartlarından¹² oluşmaktadır. İlk itirazlardan farklı olarak, dava şartları re'sen dikkate alınır (HMK m. 115/1), dava şartları, geniş anlamda, varlığı veya yokluğu durumunda davanın esasının çözümlenmesine engel olan usûlî şartlardır¹³. Ancak ilk itirazlardan farklı olarak, dava şartlarının mutlaka davanın esasına girilebilmesi için varlığı veya yokluğu gereklidir. Dava şartları, davanın açılabilmesi için değil, davanın esasına girilebilmesi için varlığı veya yokluğu gerekli olan şartlardır. Bu anlamda dava şartlarından biri olmaksızın açılan dava da açılmış sayılır, ancak hâkim işin esasına girip karar veremez, davayı usûlden reddetmesi

¹² Özel dava şartına örnek olarak, tasarrufun iptali davasında aciz belgesinin varlığı gösterilebilir (İİK m. 277). Bir başka örnek, İş Mahkemeleri Kanunu'nun 3. maddesinde karşımıza çıkar. Buna göre, Kanuna, bireysel veya toplu iş sözleşmesine dayanan işçi veya işveren alacağı ve tazminatı ile işe iade talebiyle açılan davalarda, arabulucuya başvurulmuş olması özel bir dava şartı olarak düzenlenmiştir.

¹³ Dava şartı tanımını için bkz. **Ansay**, s. 202 vd.; **Kuru**, Dava Şartları, s. 111; **Kuru**, Usûl, C. II, s. 1343; **Üstündağ**, s. 280-281; **Pekcanitez**, Pekcanitez Usûl, C. II, s. 927; **Tanrıver**, Usûl, s. 636; **Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz**, s. 280; **Özekes/Atalı**, s. 99; **Budak/Karaaslan**, s. 151; **Atalı/Ermenek/Erdoğan**, s. 324.

gerekir¹⁴. Burada, Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 115. maddesi anlamında dava şartının tamamlanabilir olup olmadığı da dikkate alınmalıdır.

Bir hususun dava şartı olup olmadığı onun niteliğinden anlaşılır, eğer o hususun varlığı veya yokluğu mahkemenin davayı esastan incelemesine, karar vermesine engel oluyor ve hâkimin bu durumu re'sen dikkate alması gerekiyorsa bunun bir dava şartı olduğu kabul edilir¹⁵. Dava şartları, mahkemeye, taraflara ve dava konusuna ilişkin dava şartları şeklinde üç gruba ayrılmaktadır¹⁶. Buna göre, Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu'nda düzenlenen dava açma yasağı, Kanun'da ilk itiraz olarak düzenlenmediğine göre, dava açmaya daha doğru bir ifadeyle davanın esasının incelenmesine engel olan özel bir dava şartı olarak mı değerlendirilecektir?

Dava açma yasağı, kelime olarak her ne kadar dava açılmasına engel olan bir yasak gibi düşünülse de, aslında davanın esastan çözümlenmesine engel olan bir yasak olarak kabul edilmelidir. Davanın mahkemece esastan çözümlenmesine engel olan bir durum ise ilk itiraz olarak Kanun'da düzenlenmemişse dava şartı olarak değerlendirilmelidir, zira hükümde "dava açılmaz" şeklinde kesin bir ifade yer almakta ve bunun hâkim tarafından kendiliğinden değerlendirilmesi gerekmektedir. Çünkü yukarıda belirttiğimiz şekilde¹⁷ düzenlemenin temelindeki gerekçe, mahkemelerin iş yükünün azaltılması, daha az masrafla ve daha kısa zamanda uyuşmazlıkların çözüme kavuşturulması, başka uyuşmazlıkların doğması engellenerek uyuşmazlıkların temelden çözümlenmek suretiyle sosyal barışa katkı sağlanmasıdır ve bu gerekçeye dayanarak hâkimin bu düzenlemeyi kendiliğinden dikkate alması gerekir. Özellikle burada, dava açılmasında davacının hukukî yararının bulunması gerekliliği de değerlendirilmelidir, zira hukukî yarar zaten dava şartları arasında düzenlenmiştir ve re'sen dikkate alınır (HMK m. 114/1, h; m. 115).

Arabuluculuk faaliyeti sonunda anlaşılan konularda dava açılmazsa zaten hukuk düzenine yansımış bir sorun ortaya çıkmayacaktır; sorun, anlaşmaya varılan konularda dava açıldığı takdirde, dava açma yasağının nasıl

¹⁴ **Kuru**, Dava Şartları, s. 111; **Kuru**, Usûl, C. II, s. 1344; **Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz**, s. 280.

¹⁵ **Kuru**, Dava Şartları, s. 112; **Kuru**, Usûl, C. II, s. 1344-1345; **Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz**, s. 281.

¹⁶ **Ansay**, s. 203; **Kuru**, Dava Şartları, s. 112; **Kuru**, Usûl, C. II, s. 1345; **Üstündağ**, s. 287; **Pekcanitez**, Pekcanitez Usûl, C. II, s. 927 vd.; **Tanrıver**, Usûl, s. 636; **Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz**, s. 281; **Özkaya-Ferendeci**, s. 99; **Budak/Karaaslan**, s. 151.

¹⁷ Bkz. yuk. I. Dava Açma Yasağının Gerekçeleri başlığı altındaki açıklamalar.

değerlendirilip bu konuda nasıl bir karar verilmesi gerektiği noktasında toplanmaktadır.

Bu anlamda Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu uyarınca kabul edilen dava açma yasağına aykırı olarak dava açılması durumunda, bunun davanın esasına girmeye engel olan özel bir şart olduğunu ve hâkimin bu dava şartı sebebiyle davayı usûlden reddetmesi gerektiğini kabul etmek gerekir. Böylece dava açma yasağı, Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu'nda düzenlenen özel bir dava şartı olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle bu özel dava şartının temelinde hukukî yarar bulunmaktadır, bu şart, dava konusuna ilişkin dava şartlarından olan “davacının dava açmakta hukukî yararının bulunması” (HMK m. 114/1, h) şeklindeki dava şartının özel bir görünümüdür.

Hukukî yarar, Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda genel dava şartları arasında düzenlenmiş olup çok genel anlamıyla davacının, hakkına kavuşmak için mahkeme kararına ihtiyaç duyması olarak tarif edilebilir¹⁸. Elbette arabuluculuk süreci sonunda, hak temelli değil, kural olarak menfaat temelli bir çözümün olacağını göz önüne alarak arabuluculuk süreci sonunda tarafların anlaşmaya varması ile mahkemece uyuşmazlığın çözülmesi anlamında fark olduğunu dikkate alıyoruz. Bu fark bir yana, uyuşmazlığın çözülmüş olması noktasından hareket edildiğinde, hukukî yarar yokluğu daha kolay anlaşılabilir. Tarafların uyuşmazlığı arabuluculuk süreci sonunda çözüldükten sonra, bu anlaşmanın icra edilebilirliğine ilişkin Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu'nun 18. maddesinde yer alan hükümler, Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun mahkeme içi sulh hükümlerinin (ve İcra ve İflâs Kanunu'nun 38. maddesinin) uygulanmasına ihtiyaç bırakmayacağından¹⁹, tarafların anlaşmış oldukları hususlarda mahkemeye başvurarak bir çözüm aramalarında hukukî yararlarının da bulunmadığı²⁰ kabul edilmelidir.

¹⁸ **Kuru**, Dava Şartları, s. 136; **Kuru**, Usûl, C. II, s. 1365; **Üstündağ**, s. 317; **Pekcanitez**, Pekcanitez Usûl, C. II, s. 946-948; **Tanrıver**, Usûl, s. 470; **Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz**, s. 285; **Budak/Karaaslan**, s. 156; **Hanağası**, s. 127.

¹⁹ Elinde ilâm niteliğinde belge olan alacaklının bu alacağını tahsil etmek amacıyla dava açmasında hukukî yararı yoktur. Çünkü mahkemeden alınacak ilâm da ilâmlı icra yoluna başvurarak icra edilecektir. Oysa alacaklı, elindeki ilâm niteliğindeki belgeye dayanarak ilâmlı icra yoluna başvurabilir, bu sebeple aynı konuda dava açmasının alacaklıya hiçbir hukukî yararı olmayacaktır (**Kuru**, Dava Şartları, s. 139; **Kuru**, Usûl, C. II, s. 1372; **Üstündağ**, s. 278; **Tanrıver**, Usûl, s. 471-472; **Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz**, s. 287; **Özbek**, 2. Cilt, s. 1038; **Hanağası**, s. 272; **Atal/Ermenek/Erdoğan**, s. 333).

²⁰ Arabuluculuk sürecinin sonunda anlaşılmasına rağmen, anlaşılan hususlarda dava açılması durumunda, davanın hukukî yarar yokluğundan usûlden reddedileceğine dair görüş

Doktrinde, Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu'ndaki dava açma yasağına ilişkin yeni düzenlemeden önce de, arabuluculuk faaliyeti sonucunda anlaşmaya varılmasına rağmen, tarafın anlaşmaya varılan konularda dava açması durumunda bunun yine bir dava şartı olan hukukî yarar yokluğundan usûlden reddedilmesi gerektiği kabul edilmiştir²¹. Özellikle icra edilebilirlik şerhi alınması durumunda veya icra edilebilirlik şerhi alınmadan ilâmsız icraya başvurulma imkânının olması sebepleriyle tarafın dava açmakta hukukî yararının olmadığı belirtilmiştir²².

Özekes'e göre, "dava açılmaz" ifadesi usûl hukuku açısından anlamı olmayan bir ifade olup önemli olan dava açıldığında ne yapılacağı, nasıl karar verileceğidir²³. Nitekim yukarıda da belirttiğimiz üzere, dava şartları, davanın açılabilmesi için değil, davanın esasına girilebilmesi için varlığı veya yokluğu gerekli olan şartlardır ve dava şartlarından biri olmaksızın açılan dava da açılmış sayılmaktadır, ancak hâkim işin esasına girip karar veremeyeceğinden davayı usûlden reddetmelidir²⁴. Kanun koyucunun arabu-

---

in için bkz. **Çiçek**, s. 128. Davacının elinde arabuluculuk faaliyeti sonucunda düzenlenen ve ilâm niteliğinde sayılan bir anlaşma belgesi varsa bundan sonra dava açılması sonucunda verilecek hüküm, davacının hukukî durumunu daha iyi bir duruma getiremeyeceğinden dava açılmasında hukukî yararın olmadığı yönünde bkz. **Budak/Karaaslan**, s. 158. *Atalı/Ermenek/Erdoğan*, anlaşma belgesine icra edilebilirlik şerhi alınmasından sonra veya taraflar, arabulucu ve vekilleri tarafından birlikte imzalanan bir anlaşma belgesinin varlığı durumunda (HUAK m. 18/4 gereğince ilâm niteliğinde belge sayılması durumunda), aynı konuda dava açılması söz konusu olmuşsa davanın hukukî yarar yokluğundan reddi gerekir iken kanun koyucu tarafından, mahkemeden şerh alınmadan önceki aşamanın da dikkate alınarak bu anlaşma belgesine adeta mahkeme içi sulh gücü verildiğini vurgulamışlardır (*Atalı/Ermenek/Erdoğan*, s. 774-775). Avukatlık Kanunu'nun 35/A maddesi çerçevesinde hazırlanan uzlaşma tutanağı, dava açılmasını gereksiz kılar, yani tarafın hukukî yararı olmadığından hukukî yarar yokluğundan davanın reddedilmesi gerekir (**Özbek**, 35/A Maddesi, s. 130; **Özbek**, 2. Cilt, s. 1038).

²¹ Ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. **Çelikoğlu**, s. 711-712. *Çelikoğlu*, arabuluculuk anlaşma belgesinin mahkeme dışı sulh niteliğinde olması itibarıyla hukukî yarar yokluğunu değerlendirmektedir. Dava sırasında mahkeme içi sulhe dönüşen bir arabuluculuk anlaşmasında ise sonradan aynı konuda dava açılması durumunda kesin hüküm sebebiyle davanın usûlden reddi gerektiğini belirtmektedir (**Çelikoğlu**, s. 712).

²² **Çelikoğlu**, s. 711-712. *Çelikoğlu*, eğer, icra edilebilirlik şerhi alınmadan anlaşılan konularda dava açılması durumunda dava şartı yokluğu kabul edilmezse arabuluculuk anlaşma belgesinin, uyuşmazlığın çözümüne etki edecek bir sözleşme olarak dikkate alınması gerekeceğinden bahsetmektedir (**Çelikoğlu**, s. 712).

²³ **Özekes**, "Yeni İş Mahkemeleri Kanunu Üzerine" Toplantısı, Tartışma ve Yorumlar, s. 133.

²⁴ **Kuru**, Dava Şartları, s. 111; **Kuru**, Usûl, C. II, s. 1344.

luculuk faaliyeti sonunda anlaşmaya varılması hâlinde, üzerinde anlaşılan hususlar hakkında taraflarca “dava açılmaz” şeklindeki ifadesi, dava açılmayacağı şeklinde anlaşılmalıdır, zira dava açılmazsa zaten ortada hukuken çözülmesi gereken bir problem bulunmamaktadır. Anlaşılan hususlarda dava açıldığı takdirde hâkimin bu yasağı (dava şartını) değerlendirmesi gerekir.

Bir başka açıdan bakarsak dava açma yasağı, dava hakkı ile birlikte değerlendirilebilir mi? Taraf uyuşmazlık çıktıktan sonra, etik kurallar ve kanuna uygun şekilde yürütülen arabuluculuk süreci sonunda gerçek iradesine uygun şekilde hakkına (arabuluculuk sürecinde menfaatine) kavuşmuşsa artık burada maddî hukuktaki hakkını dava yolu ile talep etmesinin söz konusu olmayacağı da düşünülebilir, çünkü özel hukukta üzerinde tasarruf edilen konularda tasarruf ilkesi geçerlidir ve aslında taraf (hak sahibi), uyuşmazlık çıktıktan sonra menfaatine elverişli olacak şekilde maddî hukuktaki hakkı üzerinde tasarrufta bulunmuş ve bu hakkından vazgeçmiştir veya kabul etmiştir. Sonuç itibarıyla etik ilkelere ve kanuna uygun şekilde yürütülen arabuluculuk süreci sonunda, taraf kendi gerçek iradesiyle menfaati çerçevesinde maddî hukuktaki hakkından vazgeçtiyse veya kabul ettiyse artık bu konuda da dava hakkının bulunduğu söz edilemez. Nitekim bilindiği üzere kural olarak dava hakkı²⁵ maddî hukuktaki asıl hakkın devamı niteliğindedir ve taraf maddî hukuktaki hakkı üzerinde tasarrufta bulunmuş ise artık bu konuda doğal olarak bir dava hakkı da bulunmamaktadır. Ancak bu durum usûlî bir konu olmayıp işin esasını ilgilendiren bir konudur²⁶. Bu sebeple biz dava açma yasağını, hukukî yararın bulunmasının bir görünümü olarak özel bir dava şartı kabul ediyoruz ve usûlî bir kararlar davanın sonuçlanması gerektiğini düşünüyoruz.

Arabuluculuk faaliyeti bir yargılama faaliyeti olmadığından, arabuluculuk için kabul edilen dava açma yasağını, olumsuz dava şartı olarak kabul

²⁵ Kural olarak dava hakkı asıl hakka bağlıdır, bu sebeple hak henüz doğmamışsa veya hak sona ermişse dava hakkı da yoktur (**Pekcanitez**, Pekcanitez Usûl, C. II, s. 1112). Krş. **Belgesay**, s. 7 vd. Dava hakkının maddî hukuktaki hak kavramıyla açıklanması eda davaları bakımından geçerli olup usûl hukukundaki talep kavramı daha geniş ve daha farklıdır. Dava hakkı konusunda ayrıntılı açıklamalar için bkz. **Tanrıver**, Usûl, s. 464 vd.

²⁶ Nitekim, (maddî) hakkın bulunmaması, doğmamış olması, ortadan kalkmış olması sebepleriyle dava hakkının bulunmadığı iddiası esasa ilişkin bir savunmadır, dava şartı değildir (**Üstündağ**, s. 281).

edilen kesin hükme benzetmek mümkün değildir²⁷. Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu ile getirilen dava açma yasağının amaçlarından birisi uyuşmazlığı bütün bir gelecek için sona erdirmeye ve bunun sonucunda mahkemelerin iş yükünün azaltılması amacıdır ki, bu amaçlardan uyuşmazlığı sona erdirmek, aynı zamanda kesin hükmün de amaçlarından birisidir. Zira, sadece mahkemelerin kesin hükümlerinde varolan maddî anlamda kesinlik ile de kısaca, taraflar arasındaki uyuşmazlığı sona erdirmek suretiyle bu hâlin gelecek için devamlı nitelikte olması amaçlanmaktadır²⁸. Ancak arabuluculuk faaliyeti sonucunda varılan anlaşma ile mahkemenin verdiği hükmün kesin hüküm hâlini alması, birbirinden kesinlikle ayrılması gereken iki farklı kavramdır.

Her durumda arabuluculuk faaliyeti sonunda düzenlenen anlaşma belgesinde yer alan anlaşılabilir hususlar ile dava konusu olan uyuşmazlığın aynı

²⁷ Nitekim arabuluculuk faaliyeti sonunda varılan anlaşma, ilâm niteliğinde belge vasfını kazanmış olsa da, mahkeme kararları gibi maddî anlamda kesin hüküm teşkil etmez. İlâmlar ile ilâm niteliğinde belgeler arasında hukukî nitelik ve işlev açısından fark vardır ve sadece bir dava sonucunda verilen mahkeme kararları, dava konusu, taraf ve sebep birliği varsa sonradan açılacak dava bakımından maddî anlamda kesin hüküm teşkil eder, bir belgenin ilâm niteliğinde olması ise sadece icra edilebilirlik açısından değerlendirilmelidir (**Pekcanitez**, (“Yeni İş Mahkemeleri Kanunu Üzerine” Toplantısı, Tartışma ve Yorumlar), s. 127; **Özekes/Atalı**, s. 105; **Taşpolat Tuğsavul**, s. 192; **Namlı**, s. 164-165; **Doğan Yenisey**, s. 191; **Özbek**, İcra Edilebilirlik, s. 75; **Özbek**, 2. Cilt, s. 1262; **Budak/Karaaslan**, s. 433; ilâm ve ilâm niteliğindeki belgeler hakkında bkz. **Önen**, Sulh, s. 152-153; **Tanrıver**, İlâmlı İcra, s. 83, 98; **Tanrıver**, Sulh, s. 344). Mahkeme huzurunda yapılan sulh ve kabullerin maddî anlamda kesin hüküm oluşturmadığı, sadece şekli anlamda kesinlik ve icra edilebilirlik açısından mahkeme kararıyla aynı sonucu doğurduğu yönünde bkz. **Gürdoğan**, s. 37.

Bu konuda bkz. Anayasa Mahkemesi’nin Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu’na ilişkin kararı: “*Arabuluculuk faaliyeti sonunda tarafların uzlaşması sonucunda düzenlenen anlaşma metni maddî anlamda kesin hüküm değildir. Anlaşmaya mahkeme tarafından icra edilebilirlik şerhinin verilmesi söz konusu anlaşmayı hüküm-kesin hüküm/mahkeme ilâmı hâline getirmemekte, sadece ilâm niteliğinde belge hâline getirmektedir. İlâmlar ile ilâm niteliğindeki belgeler birbirinden tamamen farklıdır. İlâmlar maddî anlamda kesin hüküm teşkil ederken, ilâm niteliğindeki belgelerin maddî anlamda kesin hüküm olma nitelikleri yoktur. Kanun koyucu ilâm niteliğindeki belgeleri, sadece icra edilebilirlik açısından ilâmlarla aynı hukuki rejime tabi tutmuştur.*” (AYM 10.7.2013, 2012/94, 2013/89; RG 25.1.2014, S. 28893).

²⁸ Maddî anlamda kesin hükmün amaçları konusunda ayrıntılı açıklamalar için bkz. **Kuru**, Usûl, C. V, s. 4980, 4986-4987; **Ansay**, s. 365; **Domaniç**, s. 4-5; **Gürdoğan**, s. 16-17, 61; **Özkaya-Ferendeci**, s. 3-6; **Atalı**, Pekcanitez Usûl, C. III, s. 2057; **Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz**, s. 684; **Budak/Karaaslan**, s. 285; **Atalı/Ermenek/Erdoğan**, s. 555 vd.; **Akkan**, s. 5, 8-10.

olup olmadığı dikkatli şekilde değerlendirilmelidir. Özellikle karışık hukukî ilişkilerde, birden fazla talebin, birden fazla sözleşmenin veya hukukî sorunun içiçe geçtiği uyuşmazlıklarda, dava açma yasağı değerlendirilirken anlaşmaya varılan hususlar ile açılan davanın dava konusu, tarafları ve talep sonucunun karşılaştırılması bir çözüm olabilir. Hâkim anlaşmaya varılan hususların sebep olduğu hukukî ilişkiyi de dikkate alarak önündeki davanın konusu, tarafları ve talep sonucu ile anlaşma belgesinde anlaşılan hususlar bakımından bir örtüşme olup olmadığını kontrol ettikten sonra, dava şartı yokluğundan davayı usûlden reddetmeli veya diğer şartlar da mevcutsa işin esasına girmelidir. Dava şartları davanın başında incelenmeli ve gerekli kararlar verilmelidir (HMK m. 138).

III. ARABULUCULUK FAALİYETİ SONUCUNDA ANLAŞILAN HUSUSLARDA DAVA AÇILMASININ SONUÇLARI

A. Genel Olarak Arabuluculuk Faaliyeti Sonunda Yapılan Anlaşmanın Hukukî Niteliği

Arabuluculuk süreci sonunda varılan anlaşmanın hukukî niteliği konusuna değinmek suretiyle dava açma yasağı bakımından bir değerlendirme yapmanın yararlı olacağını düşünmekteyiz.

Doktrinde, dava öncesinde başvuru arabuluculuk sonucunda anlaşmaya varılması hâlinde düzenlenen anlaşma belgesinin mahkeme dışı sulh niteliğinde olduğu²⁹; dava açıldıktan sonra başvuru arabuluculuk süreci

²⁹ **Kuru**, s. 243; **Çelikoğlu**, s. 707; **Kekeç**, s. 24. Alternatif uyuşmazlık çözüm yolları sonucunda bir çözüme ulaşılmışsa bunun mahkeme dışı sulh niteliğinde olduğu yönünde bkz. **Özbay**, s. 395-396; **Sarisözen**, s. 104. *Ildır*, alternatif uyuşmazlık çözümünde karşılıklı fedakârlıklarda bulunmuşsa bunun (mahkeme dışı) sulh niteliğinde olduğunu kabul etmektedir (**Ildır**, s. 166). Bu anlaşmanın sulh kurumuyla benzerlik gösterdiği şeklinde bkz. **Kekeç**, s. 24; **Taşpolat Tuğsavul**, s. 190. Doktrinde kabul edildiği üzere, tek tarafın, diğer tarafın tüm taleplerini kabul etmesi hâlinde değil, tarafların ancak karşılıklı fedakârlıklarda bulunarak anlaşmaya varmaları hâlinde bir sulh sözleşmesinden bahsedilir (**Ansay**, s. 184; **Gürdoğan**, s. 36-37; **Kuru**, Usûl, C. IV, s. 3742; **Önen**, Sulh, s. 23, 27 vd.; **Ildır**, s. 162; **Tanrıver**, İlâmlı İcra s. 84-85; **Tanrıver**, Sulh, s. 334; **Tanrıver**, Usûl, s. 1070-1071; **Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz**, s. 562; **Budak/Karaaslan**, s. 300; **Meriç**, s. 207; **Sarisözen**, s. 105, 113; **Özbay**, s. 395; **Kekeç**, s. 24; **Kurt**, s. 152). Sulh, bir sözleşme olup kural olarak tarafların karşılıklı şekilde kısmi kabul, kısmi feragati sonucunda gerçekleşir (**Kuru**, Usûl, C. IV, s. 3742; **Atalı**, Pekcanitez Usûl, C. III, s. 2033; **Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz**, s. 562; **Budak/Karaaslan**, s. 300). Alman hukukunda arabuluculuk sürecinde anlaşma ve mahkeme içi sulh arasındaki farklar ve benzerliklerle ilgili ayrıntılı açıklamalar için bkz. **Gottwald**, s.

sonucunda anlaşmaya varılması ve bunun hükme geçirilmesi talep edilerek mahkeme içi sulhe dönüştürülmesi hâlinde kesin hüküm sonucunu doğuracağı³⁰; dava açıldıktan sonra başvuru arabuluculuk süreci sonucunda anlaşmaya varılması ve bunun şarta bağlı olması veya tarafların sözleşmenin hükme geçirilmesini istememeleri hâlinde sadece uyuşmazlığın sulh ile sonuçlandırıldığı tutanağa geçirilmesi durumunda bunun mahkeme içi sulh niteliğinde olduğu³¹ kabul edilmektedir. Konumuzun değerlendirilmesine katkı sağlaması amacıyla arabuluculuk anlaşma belgesiyle benzerliği bakımından, Avukatlık Kanunu'nun 35/A maddesinde yer alan uzlaşma belgesiyle ilgili olarak doktrinde yer verilen görüşlere de değinmeyi uygun buluyoruz. Buna göre, Sarısözen, Avukatlık Kanunu'nun 35/A maddesi uyarınca uzlaştırma olumlu sonuçlanmışsa bu mahkeme dışı sulh sözleşmesinin,

---

140 vd. *Kurt'a* göre, anlaşma belgesine eğer sulh hukuk mahkemesinde icra edilebilirlik şerhi alınmamışsa bunun niteliği mahkeme dışı sulh, icra edilebilirlik şerhi alınmışsa mahkeme içi sulh olacaktır (**Kurt**, s. 152-153). Biz *Kurt'un* icra edilebilirlik şerhinin sulh mahkeme içi sulhe dönüştüreceği görüşüne katılmamaktayız, çünkü Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 313. maddesi çerçevesinde, mahkeme içi sulh, görülmekte olan bir davada, tarafların aralarındaki uyuşmazlığı kısmen veya tamamen sona erdirmek amacıyla mahkeme huzurunda yapmış oldukları bir sözleşmedir. Bu durum, tarafların sulh olduklarını mahkemeye bildirmesi veya tarafların talep etmesi üzerine bu sulh sözleşmesinin ayrıntılarının mahkeme kararına geçirilmesi durumunda gerçekleşir (HMK m. 315/1). Sulh sözleşmesi, ilgili bulunduğu davayı sona erdirir ve kesin hüküm gibi hukukî sonuç doğurur (HMK m. 315/1). Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu'nda yer verilen arabuluculuk süreci sonucunda düzenlenen anlaşma belgesine icra edilebilirlik şerhi verilmesi ise şartları, usûlü, içeriği ve sonuçları itibarıyla Hukuk Muhakemeleri Kanunu'ndaki sulh sözleşmesinden farklı bir düzenleme olup şerh sonucunda, arabuluculuk anlaşma belgesine kesin hüküm sonucunun bağlanması söz konusu olmaz, bu anlaşma belgesi sadece ilâm niteliğinde belge sayılır. Ayrıca şerh verilmesi için yapılan başvuru çekişmesiz yargı işi olup arabuluculuk sürecinde anlaşmaya varan taraflardan herhangi biri (hukukî yararı olan taraf) başvurabilir. Bu durumda da mahkeme önünde bir sulh sözleşmesi yapıldığından bahsedilemez, zaten arabuluculuk faaliyeti içinde bir anlaşmaya varılmıştır.

³⁰ **Çelikoğlu**, s. 707; Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun gerekçesinden yola çıkarak mahkeme içi sulhle ilgili aynı yönde bkz. **Taşpolat Tuğsavul**, s. 190. Alternatif uyuşmazlık çözüm yolları sonucunda bir çözüme ulaşılmışsa bunun mahkeme dışı sulh niteliğinde olduğu ve bu mahkeme içi sulhe dönüşürse mahkeme içi sulh hükümlerine göre icra edileceği yönünde bkz. **Ildır**, s. 166; **Özbay**, s. 396; **Sarısözen**, s. 104. Mahkeme içi sulh ile ilgili olarak Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 315. maddesinde kastedilen, sulhün hem şekli anlamda hem de maddi anlamda kesin hükmün hukukî sonuçlarını doğurmasıdır (**Tanrıver**, Usûl, s. 1080 vd.).

³¹ **Kuru**, s. 242; **Özekes**, Pekcanitez Usûl, C. III, s. 2844-2845; **Taşpolat Tuğsavul**, s. 190; **Çelikoğlu**, s. 707.

mahkeme içi sulhe dönüşmesini sağlamak bakımından tarafların hukukî yararlarının olmadığını belirtmektedir. Mahkemenin böyle bir talebi hukukî yarar yokluğundan reddetmesi gerekir³². *Atalı* ve *Özbek* ise Avukatlık Kanunu'nun 35/A maddesi uyarınca gerçekleşen uzlaşmanın, mahkeme dışı ve mahkeme içi sulhten farklı olduğunu isabetli olarak belirtmektedirler. Mahkeme içi sulhte mahkemenin kararına ihtiyaç bulunmakta, oysa uzlaşma sağlamada mahkemenin bir etkisi ya da kararı bulunmamaktadır. Mahkeme dışı sulh ise mahkeme içi sulhe dönüşmeden ilâm niteliğinde belge sayılmaz, oysa uzlaşma tutanağı mahkeme kararına gerek olmaksızın şartları tamamsa ilâm niteliğinde bir belgedir³³.

Arabuluculuk faaliyeti sonunda taraflar, sözleşme özgürlüğü çerçevesinde anlaşmaya varırlar ve bir anlaşma belgesi düzenleyebilirler. Bu anlamda öncelikle sözleşme serbestisi çerçevesinde ve maddî hukuk hükümleri içermesi sebebiyle kural olarak anlaşma belgesi, bizim de katıldığımız görüşe göre, kendine özgü³⁴ bir borçlar hukuku sözleşmesi³⁵ olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sözleşmenin usûl hukukuna etkisi de bulunmaktadır. Bu sözleşmenin (anlaşma belgesinde yer alan anlaşılan hususların) usûl hukuku bakımından en önemli sonucu, anlaşmaya varılan hususlarda dava açılması veya arabuluculuk sürecinde anlaşmaya varılmasından önce dava açılmışsa bu sözleşmenin, dava şartı yokluğu sebebiyle davayı sona erdici etkisinin bulunmasıdır. Dava açma yasağını, özel bir dava şartı olarak değerlendirdiğimiz için, bu anlamda da usûl hukuku kapsamında sulh sözleşmesi ve bunun sonuçlarını tartışmaya gerek bulunmamaktadır. Bu sonucuyla arabuluculuk faaliyeti sonunda düzenlenen anlaşma belgesinin saf bir borçlar hukuku sözleşmesi niteliğinde olmadığı, uyumsuzluğu sonlandıran (özellikle dava açıldıktan sonra dava şartı niteliğinden kaynaklanan usûl hukukuna etkisi sebebiyle) bir etkiye de sahip olduğu söylenebilir. Üstelik uyumsuzluğu

³² Sarısözen, s. 111.

³³ *Atalı*, Pekcanitez Usûl, C. III, s. 2040-2041; *Özbek*, 2. Cilt, s. 1035-1038.

³⁴ *Kıyak'a* göre, anlaşma belgesinin belirli bir sözleşme kalıbında değerlendirilmesi zor olduğundan kendine özgü bir hukukî niteliğe sahiptir (*Kıyak*, s. 545).

³⁵ Arabuluculuk sonunda düzenlenen anlaşma belgesi, borçlar hukukunun genel hükümlerine tâbidir (*Özbek*, İcra Edilebilirlik, s. 71; *Özbek*, Avrupa'da Arabuluculuk, s. 465; *Kazmaz Tepe*, s. 140). Arabuluculuk sonunda varılan anlaşmanın hukukî niteliği konusunda ayrıntılı değerlendirmeler için bkz. *Taşpolat Tuğsavul*, s. 183 vd. *Taşpolat Tuğsavul*, anlaşmanın niteliği konusunda, dava açılmadan önce mahkeme dışı sulh, dava açıldıktan sonra ise mahkeme içi sulh hükümlerinin uygulanacağını belirterek bu anlaşmanın hukukî niteliği hakkında kesin bir değerlendirme yapmanın mümkün olmadığını, tarafların serbestisine göre anlaşmanın hukukî niteliğini kendilerinin belirleyeceklerini kabul etmektedir (*Taşpolat Tuğsavul*, s. 190).

sonlandırma etkisi, dava açma yasağı sebebiyle de tüm geleceği kapsar şekilde gerçekleşmektedir. Bu anlamda sonuç olarak, arabulucu önünde tarafların anlaşması, özellikle aynı uyuşmazlığın mahkemeye yansıtılması durumunda, karma etki doğuran bir sözleşme olarak karşımıza çıkmaktadır.

B. Dava Açılmadan Önce Arabuluculuk Faaliyetine Başvurulması Durumunda Dava Açma Yasağının Değerlendirilmesi

Arabuluculuk faaliyeti sonucunda anlaşmaya varılan konularda dava açma yasağı, kanımızca, hukukî yararın bulunmasına ilişkin genel dava şartının özel bir görünümü niteliğinde, Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu'nda düzenlenen özel bir dava şartı olduğundan³⁶, arabuluculuk faaliyeti sonunda anlaşılan konularda dava açılması durumunda, dava şartı yokluğundan davanın usûlden reddi gerekir (HMK m. 115/2).

Dava açma yasağının uygulanabilmesi için arabuluculuk faaliyeti sonunda düzenlenmiş, anlaşmaya varılan hususları içeren ve arabulucu, taraflar ve/veya vekilleri tarafından imzalanmış bir anlaşma belgesinin varlığına ihtiyaç bulunmaktadır, arabuluculuk faaliyeti olmaksızın veya arabulucunun imzası olmaksızın³⁷ tarafların anlaşmasının ve anlaşma belgesi düzenlenmesinin elbette dava açma yasağıyla ilgisi bulunmamaktadır. Kanun'da açıkça, arabuluculuk faaliyeti sonunda anlaşmaya varılması hâlinde, üzerinde anlaşılan hususlar hakkında taraflarca dava açılmayacağı düzenlenmiştir (HUAK m. 18/5), bu düzenlemeden hareketle arabulucunun imzasını taşımayan bir anlaşmanın, arabuluculuk faaliyeti sonunda düzenlendiği konusu tartışma yaratacağından, ancak Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu'na ve özellikle Kanun'un 18. maddesine uygun olarak tarafların anlaşmaya varması ve anlaşılan hususların anlaşma belgesine yansıtılması durumunda dava açma yasağının uygulanacağını kabul etmek gerekir.

Hâkimin tarafların daha önceden arabulucuya başvurup başvurmadığı veya arabulucu önünde anlaşmaya varıp varmadıkları yönünde kendiliğinden bilgi sahibi olması beklenemeyeceğinden, fiilen bu anlaşma belgesinin davalı tarafından mahkemeye sunulması hâlinde mahkemece bu dava şartı

³⁶ Arabuluculuk sürecinin sonunda anlaşılmasına rağmen, anlaşılan hususlarda dava açılması durumunda, davanın hukukî yarar yokluğundan usûlden reddedileceğine dair görüş için bkz. **Çiçek**, s. 128; **Budak/Karaaslan**, s. 158; **Atalı/Ermenek/Erdoğan**, s. 774-775. Bu konuda ayrıntılı değerlendirmeler için bkz. yuk. II. Dava Açma Yasağının Hukukî Niteliği başlığı altındaki açıklamalar.

³⁷ Anlaşma belgesinde arabulucunun imzasının hukukî niteliği hakkında ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. **Kıyak**, s. 530.

dikkate alınabilecektir. Bu durum dava açılmadan önce arabuluculuğa başvurulması zorunlu olan iş uyuşmazlıkları (İşMK m. 3) bakımından farklılık gösterir, zira bu tür iş uyuşmazlıklarında hâkim arabuluculuğa başvurulmuş olup olmadığını re'sen kontrol edip davanın görülebilmesi için arabulucuya başvurulup anlaşılmadığına dair tutanağın eklenmesinden sonra davayı görmeye devam edecektir. Bu anlamda şayet arabulucu önünde tarafların anlaşacağı hususlar varsa anlaşılacak hususlarda dava açılmayacağından, hâkim dava şartı yokluğundan re'sen davanın usûlden reddine karar verecektir.

Arabuluculuk faaliyeti sonucunda hazırlanan anlaşma belgesinin icra edilebilirliği ile anlaşılacak hususlar konusunda dava açma yasağı arasında da bir bağlantı var mıdır? İcra edilebilirlik bakımından, anlaşma belgesinin cebri icraya elverişli olması ile ilk akla gelen anlaşma belgesinde şarta bağlı olmayan, -kural olarak- karşılıklı edimler içermeyen, belirli ve sınırları net çizilmiş edimlerin yer alması gerekliliğidir. Aksi takdirde bu anlaşma belgesinin icra edilebilirliği mümkün olamayacaktır. Kural olarak, dava açma yasağı bakımından anlaşma belgesinin içeriğinden tarafların anlaşmaları hususların açıkça anlaşılması yeterlidir, ayrıca cebri icraya elverişli olması gerekli değildir. Elbette, taraflar arabuluculuk faaliyeti sonucunda her ihtimale karşı cebri icraya elverişli³⁸ bir metin içeriğine sahip olmak isteyeceklerdir, bu sebeple cebri icraya elverişli olmayan anlaşma belgeleriyle uygulamada çok sık karşılaşılmayacağını düşünmekteyiz. Burada şu hususu da özellikle vurgulamakta fayda vardır: Eğer anlaşma belgesi icra edilebilirlik şerhi verilemediğinden tarafları nihaî amacına ulaştırmıyorsa bu durum açıklanarak hâkimin kararına ihtiyaç duyulduğuna kanaat getirilmeli (hukukî yararın varlığı kabul edilmeli) ve uyuşmazlık konusunda davanın esastan çözümlenmesine izin verilmelidir³⁹.

Tarafların anlaşmaları hususların net olarak tespit edilebilir olması yanında, bu anlaşmanın hangi hukukî ilişkiden kaynaklanan uyuşmazlık üzerine yapıldığının doğru şekilde, açık ve net bir biçimde tespit edilebilir olması da gereklidir. Çünkü tarafların arabulucu önünde anlaşmaya vardıkları hususları, kötüniyetli olarak üzerinde müzakere ettikleri uyuşmazlık dışında başka bir uyuşmazlık bakımından, dava açma yasağı şeklinde kullanma tehlikeleri gündeme gelebilir.

³⁸ Arabulucunun, anlaşma belgesinin cebri icraya elverişli olup olmadığı konusunda kontrol yükümlülüğü olmadığı, ancak en azından tarafları bu konuda bilgilendirmesi gerektiği yönünde bkz. **Kıyak**, s. 532, dn. 23.

³⁹ Bu konu aşağıda IV. Arabuluculuk Faaliyeti Sonucunda Anlaşılacak Hususlarda Dava Açılmasının Mümkün Olduğu Durumlar başlığı altında incelenecektir.

Burada sorulması gereken bir soru da, arabulucu önünde tartışılan hususlardan sadece bir kısmı üzerinde anlaşmaya varılıp diğer kısmı üzerinde anlaşmaya varılmaması durumunda nasıl bir yol izlenmesi gerektiğidir. Özellikle iş hukukunda karşımıza çıkan ve birden fazla kalemden oluşan işçilik alacaklarına ilişkin uyuşmazlıklarda böyle bir durumla karşılaşılma olasılığı mevcuttur. Bu durumda hâkim anlaşmaya varılan hususlarda dava açma yasağı olduğundan, şayet anlaşılan konular da davaya dâhil edilmişse bu konuları incelemeyip -şayet diğer usulî koşullar gerçekleşmiş ve işin esasına girilmesi mümkünse- tahkikatı sadece tarafların arabuluculuk faaliyeti sonucunda anlaşamadığı hususlar üzerinde yürütmeli ve sonuçta kararını vermelidir. Tarafların üzerinde daha önceden arabulucu önünde anlaştıkları konularda nasıl bir karar verilmesi gerekir? Hukukumuzda kısmi karar verilmesi söz konusu olmadığından, hâkim, davanın sonunda, daha önce anlaşılan konularda kısmi usûlden red kararı, daha önce anlaşılamayan konularda ise -usûlî bir problem yoksa- esastan kabul veya red kararı verecektir. Bu anlamda anlaşılan hususlar noktasında usûlden red kararı için davanın sonundaki nihaî karar (usûle ilişkin nihaî karar veya hüküm) beklenmelidir. Ancak davanın başında ön inceleme aşamasında hâkim tarafların anlaştıkları ve anlaşamadıkları hususları tespit edeceğinden (HMK m. 140/1), hâkim arabulucu önünde anlaşmaya varılan hususları ön inceleme tutanağına da gerekçesiyle birlikte geçirerek tahkikatı anlaşmaya varılmayan hususlara hasretmelidir.

C. Dava Açıldıktan Sonra Arabuluculuk Faaliyetine Başvurulması Durumunda Dava Açma Yasağının Değerlendirilmesi

Kanun'da arabuluculuk faaliyeti sonunda anlaşmaya varılması hâlinde, üzerinde anlaşılan hususlar hakkında taraflarca dava açılmayacağı düzenlenmiştir. Bu düzenlemeden dava açmadan önce arabulucuya başvurulmasının kastedildiği anlamı çıkmaktaysa da, İş Mahkemeleri Kanunu'ndaki (İşMK m. 3) öncelikle arabulucuya başvurulması zorunlu iş uyuşmazlıkları hariç olmak üzere, dava açıldıktan sonra da tarafların arabulucuya başvurulması mümkündür. Dava açıldıktan sonra arabulucuya başvurulması ve arabuluculuk faaliyeti sonucunda anlaşılması üzerine, dava açma yasağının ne anlama geldiğini de değerlendirmek gerekir.

Bilindiği üzere, dava görülmekteyken tarafların birlikte arabulucuya başvuracaklarını beyan etmeleri hâlinde yargılama, mahkemece üç ayı geçmemek üzere ertelenir. Bu süre, tarafların birlikte başvurusu üzerine üç aya kadar uzatılabilir (HUAK m. 15/5).

Tarafların arabuluculuk faaliyeti sonunda anlaşarak anlaşma belgesini mahkemeye ibraz etmesi durumunda, mahkeme dava açma yasağını özel bir dava şartı olarak re'sen dikkate alıp davayı usûlden reddetmelidir, çünkü üzerinde anlaşılan hususlar konusunda artık davanın görülmesi mümkün değildir. Dava şartlarının davanın görülmesi sırasında da (davanın her aşamasında) varlığı veya yokluğu hâkim tarafından re'sen dikkate alınır (HMK m. 115/1).

Yukarıda değindiğimiz üzere⁴⁰ arabuluculuk faaliyeti sonunda varılan anlaşmanın, zaman ve yere göre mahkeme içi sulh veya mahkeme dışı sulh niteliğinde olduğunu kabul eden yazarlar bulunmaktadır. Ancak biz açıkladığımız üzere bu görüşe katılmıyor, arabuluculuk faaliyeti sonunda varılan anlaşmanın, mahkeme dışı sulh ve mahkeme içi sulh ile şartları ve sonuçları bakımından farklı olduğunu düşünüyoruz. Burada dava açma yasağını da dikkate alarak bir değerlendirme yapmak istiyoruz. İster dava açılmadan önce uyuşmazlık anlaşma ile sonuçlansın, isterse dava açıldıktan sonra başvuru arabuluculuk süreci sonunda anlaşmaya varılsın, her iki durumda da üzerinde anlaşılan hususlarda dava açma yasağı sebebiyle mahkemeye bu anlaşma belgesinin sunulması üzerine mahkeme davayı dava şartı yokluğundan usûlden reddetmelidir. Aynı şekilde artık anlaşılan hususlar konusunda tarafların anlaşmış oldukları konuları mahkeme içi sulhe dönüştürme noktasında da bir hukukî yararları bulunmamaktadır, arabuluculuk faaliyeti sonucunda usûlüne uygun düzenlenen anlaşma belgesi zaten ilâm niteliğinde bir belge sayılabilecektir (HUAK m. 18/2, 4). Burada ikili bir ayırım yapılmalıdır: Birincisi, eğer taraflar ve avukatları ile arabulucunun birlikte imzaladıkları anlaşma belgesi varsa icra edilebilirlik şerhi aranmaksızın bu belge ilâm niteliğinde belge sayılacağından (HUAK m. 18/4) mahkemeye başvuruya ve herhangi bir işlem yapmaya gerek bulunmamaktadır. Bu anlamda tarafların anlaşma belgesinin içeriğini mahkeme içi sulhe dönüştürmeleri gerekli değildir, hâkimin tarafların arabulucu önünde yaptıkları anlaşma belgesini ibraz etmeleri üzerine davayı dava şartı yokluğundan usûlden reddetmesi daha uygun olacaktır. İkinci olarak, eğer anlaşma belgesinde sadece taraflar ve arabulucunun imzası varsa bu durumda icra edilebilirlik şerhi için mahkemeye başvurulması gerekecektir (HUAK m. 18/2). Dava açılmadan önce taraflar arabulucu önünde anlaşmışlarsa anlaşmanın icra edilebilirliğine ilişkin şerh verilmesi, arabulucunun görev yaptığı yer sulh hukuk mahkeme-

⁴⁰ Bu konuda bkz. yuk. III. Arabuluculuk Faaliyeti Sonucunda Anlaşılan Hususlarda Dava Açılmasının Sonuçları A. Genel Olarak Arabuluculuk Faaliyeti Sonunda Yapılan Anlaşmanın Hukukî Niteliği başlığı altındaki açıklamalar.

sinden talep edilebilir (HUAK m. 18/2). Dava açıldıktan sonra anlaşma belgesinin icra edilebilirliği ise Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu'nun 18. maddesinin 2. fıkrasında düzenlenmiş olup “*Davanın görülmesi sırasında arabuluculuğa başvurulması durumunda ise anlaşmanın icra edilebilirliğine ilişkin şerh verilmesi, davanın görüldüğü mahkemeden talep edilebilir.*” hükmü yer almıştır. Kanun koyucunun bu hükümle özellikle dava açıldıktan sonra anlaşma belgesinin düzenlenmesi hâlinde, mahkeme içi sulh hükümlerinin uygulanması yerine, tarafların davanın görüldüğü mahkemeden icra edilebilirlik şerhi alması yönünde özel bir düzenleme yaptığı görülmektedir. Bu anlamda özel düzenlemenin dikkate alınması ve öncelikle uygulanması, hukukî yarar açısından da uygun ve gereklidir.

Dava açıldıktan sonra arabulucuya başvurulması ve sürecin anlaşmayla sonuçlanmış olması hâlinde, şayet taraflar anlaşmalarını mahkemeye bildirmemiş ve davanın geri alınması (HMK m. 123) veya duruşmalara mazeretsiz katılmamak suretiyle dosyanın işlemiden kaldırılması (HMK m. 150) söz konusu olmuşsa bu durumda davanın usûlden reddi durumuyla karşılaşılacaktır. İşte bu durumda da arabuluculuk faaliyeti sonunda düzenlenen anlaşma belgesi ile mahkeme dışı sulhün farkı ortaya çıkmaktadır, çünkü anlaşma belgesi şartları varsa ilâm niteliğinde bir belgedir (HUAK m. 18/4) veya taraflardan biri şerh almak için mahkemeye çekişmesiz yargı işi olarak başvurabilir (HUAK m. 18/4). Oysa mahkeme dışı sulhün mahkeme içi sulh hâline gelmeden ilâm niteliğinde belge sayılması mümkün değildir. Mahkeme dışı sulhün mahkeme içi sulhe dönüşmesi bakımından ise tarafların mahkeme dışı sulhe uymadığı bir durumda, mahkeme dışı sulhün, ilâmlı takip yoluyla icra edilebilir niteliği olmadığından, sonradan bir davanın açılması gerekmektedir.

IV. ARABULUCULUK FAALİYETİ SONUCUNDA ANLAŞILAN HUSUSLARDA DAVA AÇILMASININ MÜMKÜN OLDUĞU DURUMLAR

Dava açma yasağının mutlak biçimde kabul edilmesi düşünülemez. Arabuluculuk faaliyeti sonucunda anlaşmaya varılması durumunda anlaşma belgesi düzenlenmiş ve anlaşmaya varılan hususlar açık ve net bir şekilde ortaya konmuş olsa da, yine de çözümlenen uyuşmazlık hakkında dava açılmasının mümkün olduğu çeşitli ihtimaller bulunmaktadır. Bu ihtimallerin her biri, başlı başına özellikle borçlar hukuku anlamında da incelenmeye gerek olan konular olduğundan burada ihtimallere kısaca değinmekle yetineceğiz.

Bunlardan ilki anlaşma belgesine karşı ileri sürülebilecek irade fesadı hâlleridir, bu durumda anlaşmaya varılan hususlarla ilgili olarak bu sözleşmenin iptali Türk Borçlar Kanunu (m. 30 vd., m. 39) hükümleri çerçevesinde talep edilerek dava açılabilir⁴¹. Elbette anlaşma belgesinin ehliyetsizlik, emredici hukuk kurallarına, kamu düzenine⁴², ahlaka, kişilik haklarına ve şekle aykırılık gibi sebeplerle mutlak butlanla sakatlanması da düşünülebilir. Böyle bir durumda butlanın tespiti mahkemeden istenebilir⁴³. Bu anlamda, Türk Borçlar Kanunu'nun 27. maddesindeki kanunun emredici hükümlerine, ahlaka, kamu düzenine, kişilik haklarına aykırı veya konusu imkânsız olan sözleşmelerin kesin hükümsüzlüğüne dayanılabilir. Aşırı yararlanmanın koşulları varsa bu konuda da mahkemede dava açılabilir (TBK m. 28).

İkinci ihtimal, arabuluculuk faaliyeti sonucunda anlaşmaya varılması durumunda düzenlenen anlaşma belgesinin sahteliğinin ileri sürülmesidir⁴⁴. Bu durumda genel hükümlere göre açılan bir sahtelik davasından (menfi

⁴¹ **Çelikoğlu**, s. 709; **Çiçek**, s. 131-132; **Özbek**, Avrupa'da Arabuluculuk, s. 463; **Özbek**, 2. Cilt, s. 1263; **Taşpolat Tuğsavul**, s. 184, 198; **Kekeç**, s. 203; **Atalı/Ermenek/Erdoğan**, s. 775. Anlaşma belgesine icra edilebilirlik şerhi verilmesi için mahkemeye başvurulmuşsa anlaşma belgesinin irade sakatlığı sebebiyle geçersiz olduğu iddiasının da icra edilebilirlik şerhi verilmesine ilişkin yargılamada değerlendirilebileceği konusundaki görüş için bkz. **Kazmaz Tepe**, s. 142. Bu durum, Anayasa Mahkemesi'nin Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu'na ilişkin kararında da aynen, "Yine, icra edilebilirlik şerhi verilmesi sürecinde hata, hile ve ikrah gibi irade fesadı halleri taraflarca ileri sürülebilecektir. Aynı şekilde, icra edilebilirlik şerhi verilen anlaşmanın ilam niteliğini taşımaması, bir başka ifadeyle maddi anlamda kesin hüküm niteliğine sahip olmaması gibi hususların da genel hükümler çerçevesinde ileri sürülmesi her zaman mümkündür." denilmek suretiyle vurgulanmıştır (AYM 10.7.2013, 2012/94, 2013/89; RG 25.1.2014, S. 28893). Avukatlık Kanunu'nun 35/A maddesi çerçevesinde yapılan uzlaştırma tutanağının iptali konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. **Sarisözen**, s. 267-290; **Özbay**, s. 412; **Güner**, s. 151.

⁴² Bu konuda bkz. Anayasa Mahkemesi'nin Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu'na ilişkin kararı: "Esasen anlaşmanın arabuluculuğa elverişli olup olmadığını inceleme yetkisi, arabuluculuğa konu anlaşmanın tarafların üzerinde serbestçe tasarruf edebilecekleri iş veya işlemlerden doğan özel hukuk uyuşmazlıkları olup olmadığının araştırılmasını içerir. Kamu düzenine ilişkin hususlar ise tarafların üzerinde serbestçe tasarruf edemeyecekleri alan kapsamındadır. Bir başka ifadeyle, hâkim anlaşmayı arabuluculuğa elverişli olup olmadığını değerlendirirken kamu düzenine aykırılık hususunu resen inceleyecektir." (AYM 10.7.2013, 2012/94, 2013/89; RG 25.1.2014, S. 28893).

⁴³ Avukatlık Kanunu'nun 35/A maddesi çerçevesinde yapılan uzlaştırma tutanağı bakımından aynı şekilde ayrıntılı bilgi için bkz. **Sarisözen**, s. 251-267.

⁴⁴ Avukatlık Kanunu'nun 35/A maddesi çerçevesinde düzenlenen uzlaştırma tutanakları ile ilgili olarak sahtelik davası açılabilirliği yönünde bkz. **Özbek**, 35/A Maddesi, s. 135; **Özbay**, s. 416-417; **Sarisözen**, s. 247.

tespit davası) bahsetmek mümkündür. Eğer arabuluculuk anlaşma belgesinin icrası sırasında sahtelik davası açılmışsa bu durumda İcra ve İflâs Kanunu'nun 72. maddesi uygulama alanı bulacaktır.

Üçüncü ihtimal olarak, anlaşmaya varıldığında kendiliğinden icra edilmesi mümkün olan, fakat cebri icraya başvurulduğunda zorlayıcı olarak İcra ve İflâs Kanunu'nun 343. maddesinin uygulanamayacağı, "yalnız borçlunun kendisi tarafından yapılacak olan bir işin yapılması veya bir işin yapılmamasına" dair borçlarda (İİK m. 30), arabuluculuk sonunda anlaşmaya varılmış olmasına rağmen artık dava açma yasağından bahsedilmemesi gerekir. İcra ve İflâs Kanunu'nun 343. maddesindeki cezai hüküm⁴⁵, ilâm niteliğinde belgeler bakımından uygulama alanı bulmaz, söz konusu hüküm ilâmlara ilişkindir ve cezai hükümlerde herhangi bir yorum veya kıyas yapılması mümkün değildir. Bu durumda anlaşmaya varılmış olsa bile, yalnız borçlunun kendisi tarafından yapılacak olan bir işin yapılması veya bir işin yapılmamasına dair borçlarda, borçlu tarafı arabuluculuk önünde yapılan anlaşmanın icrasına zorlamak için icra (ceza) hukuku yaptırımını kullanılamamaktadır. Alacaklı tarafın mahkeme kararına ihtiyaç duyduğu göz önüne alınmak suretiyle sözleşmenin ifası anlamında (yalnız borçlu tarafından yapılacak bir işin yapılması veya yapılmaması edimi için) dava açılmasında hukukî yararın bulunduğunu kabul etmek gerekir. Çünkü arabuluculuk faaliyeti sonucu hazırlanan anlaşma belgesi, mahkeme kararı gibi icra ceza hükümlerinin uygulanması suretiyle icra edilebilir değildir. Buna karşılık borçlunun yapma borcu, bir başkası tarafından yerine getirilebilecek bir edimse ve alacaklı da isterse masrafı icra memuru tarafından bilirkişiye tespit ettirilerek masrafın ileride herhangi bir hükme gerek kalmaksızın borçludan tahsil edilerek veya alacaklı masrafı vermezse borçlunun mallarının haczi ve satışı suretiyle gerekli masraf temin edilerek işin yaptırılması sağlanabilir (İİK m. 30/2). Eğer bir başkası tarafından yerine getirilebilecek bir yapma borcu söz konusu ise bunun ilâm niteliğinde belgeyle icrası sağlanabileceğinden bu konudaki anlaşma belgesi yeterli olacaktır, bu durumda dava açma yasağı yine devrededir.

Burada dikkat edilmesi gereken nokta, arabulucu önünde anlaşmaya varılan konularda düzenlenen anlaşma belgesinin sadece anlaşma belgesinde

⁴⁵ İİK madde 343: "Yalnız kendisi tarafından yapılacak olan bir işin yapılması veya bir işin yapılmaması yahut bir irtifak hakkının tesisi veya kaldırılması hakkındaki ilâm hükümlerine makbul mazerete müstenit olmayarak muhalefet eden borçluların, lehine hüküm verilmiş kimsenin şikâyeti üzerine, üç aya kadar tazyik hapsine karar verilir. Hapsin tatbikine başlandıktan sonra ilâmın gereği yerine getirilirse, borçlu tahliye edilir."

imzası bulunan tarafları bağlayacağı ve ancak bu tarafların anlaşılabilir konularda dava açma yasağına tâbi olduğudur. Bu anlamda dördüncü ihtimal olarak anlaşma belgesinde imzası bulunmayan, ancak aynı uyuşmazlığın diğer taraflarının -şayet külli veya cüz'i halef olarak onları bağlayıcı değilse- dava açmasına bir engel bulunmamaktadır.

Beşinci olarak, arabuluculuk faaliyeti sonunda varılan anlaşmanın hükümlerinin yorumlanmasına⁴⁶ veya değiştirilmesine ihtiyaç duyulması hâlinde bu konuda bir dava açılma olasılığı da gündeme gelebilir. Taraf iradelerinin yorumlanması gerektiğinde, özellikle de icra edilebilirlik şerhi alınmamışsa varılan anlaşma hükümlerinin yorumlanması hâkimden talep edilebilmelidir. Bununla bağlantılı olarak, uyuşmazlık, arabuluculuk faaliyeti sonunda çözümlendikten sonra, bu anlaşmanın icra edilebilirliğine ilişkin Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu'nun 18. maddesinde yer alan hükümler sebebiyle tarafların anlaşmış oldukları hususlarda mahkemeye başvurarak bir çözüm aramalarında hukukî yararlarının bulunmadığını yukarıda belirtmiştik. Ancak eğer anlaşmanın icra edilebilirliği noktasında problem varsa bu anlamda tarafların somut olayın özellikleri dikkate alınarak mahkemeye başvurmaları kabul edilmelidir. Çünkü mahkemeden icra edilebilirlik şerhi alınmaması durumuyla karşılaşılabileceği gibi⁴⁷; anlaşma belgesinin taraf, vekilleri ve arabulucunun birlikte imzasını taşıdığından mahkemeden şerh alınmasına gerek olmayan durumlarda da bu ilâm niteliğindeki belgenin nasıl icra edilebileceği konusunda, icra memurunun yorum yapma yetkisi veya bir takdir hakkı bulunmamaktadır. Bu son hâlde de, tarafların hakkına (fiilen) kavuşabilmesi bakımından mahkemeye başvurusuna engel olunamaz.

Diğer bir ihtimal de, aşırı ifa güçlüğü sebebiyle hâkimden sözleşmenin yeni koşullara uyarlanmasını isteme durumuyla karşılaşılabilmektedir (TBK m. 138).

Dava açma yasağının kanunen düzenlenmesinden önce, tarafların anlaşma belgesine rağmen, -bu anlaşma belgesinin bağlayıcı olup olmadığı tartışılarak- tarafların uyuşmazlık çıkmadan önceki sözleşme hükümlerine de dayanarak dava açabilme ihtimalinin bulunduğu değerlendirilmiştir. Bu

⁴⁶ **Özbek**, Avrupa'da Arabuluculuk, s. 465, 498.

⁴⁷ Anlaşma belgesinin bir kısmı cebri icraya elverişli, bir kısmı cebri icraya elverişli olmayabilir. Örneğin, taşınmaz satış vaadi ve eser sözleşmesinin unsurlarını bir arada içinde barındıran kat karşılığı inşaat sözleşmesinden kaynaklanan bir uyuşmazlıkta, arabuluculuk sonunda varılan anlaşmaya, mahkemece kısmi olarak sadece eser sözleşmesine ilişkin edimler bakımından icra edilebilirlik şerhi verilebilir. Çünkü taşınmaz satış vaadine ilişkin kısmi cebri icraya elverişli değildir (**Özbek**, İcra Edilebilirlik, s. 73).

anlamda arabuluculuk sonunda düzenlenen anlaşma belgesinde yer alan edimlere ilişkin (yeni) anlaşmanın, uyuşmazlık çıkmadan önce düzenlenen (eski) sözleşmedeki hakları sona erdirip erdirmediği tartışılmıştır⁴⁸. Arabuluculuk faaliyeti sonucunda anlaşılan hususlarda dava açma yasağı kanunen kabul edildikten sonra (HUAK m. 18/5), artık anlaşılan hususların icrasının gerektiğini, daha önceki (eski) esas sözleşmeden kaynaklanan hakların dava konusu edilemeyeceğini kabul etmek gerekir. Çünkü (eski) esas sözleşme yapıldıktan sonra doğan uyuşmazlık, (yeni) anlaşma belgesi çerçevesinde çözümlenmiş olmakla artık bu uyuşmazlığın (anlaşılan hususlar çerçevesinde) mahkeme önüne getirilmesine olanak bulunmamaktadır. Ancak (eski) esas sözleşmeden kaynaklanan ve arabuluculuk faaliyetinde görüşülmeyen veya üzerinde anlaşılmayan hususlar varsa elbette bu hususlarla sınırlı olmak üzere dava açılmasına herhangi bir engel yoktur, çünkü bu hususlarda arabuluculuk faaliyeti sonucunda anlaşmaya varılmamıştır. Bu sebeple özellikle taraflar arasındaki (eski) esas sözleşmeye dayanan bir uyuşmazlık çıkmış ve arabuluculuk anlaşma ile sonuçlanmışsa bu sözleşmeden doğan hangi haklar/borçlar üzerinde anlaşıldığı, hangi edimlerin yerine getirileceği, daha önceki sözleşmeden doğan hakların artık kullanılmayacağı gibi birtakım açıklayıcı ifadeler yer verilmesi, dava açma yasağına tâbi olacak konuları tespit edebilmek bakımından tereddütleri ortadan kaldırmaya yardımcı olacaktır. Eğer taraflar arasında sözleşme mevcut olmasına rağmen, sözleşmede kararlaştırılan edimler dışında, başka hususlarda da anlaşmaya varılmışsa (örneğin sözleşmede kararlaştırılmayan bir gecikme tazminatı ödenmesi gibi) bu durumda esas sözleşmeden kaynaklanan edimler anlaşma belgesinde yer almadığından esas sözleşmeden kaynaklanan edimler dava konusu yapılabilir. Özellikle dava açılmadan önce arabulucuya başvurulması zorunlu olan iş uyuşmazlıkları bakımından hangi alacaklar konusunda anlaşıldığı, hangi alacaklar konusunda anlaşmaya varılmadığı açık, şüphe ve tereddüt uyandırmayacak biçimde anlaşma belgesinde yer almalıdır. Bu durum dava açma yasağı bakımından bir zorunluluk olmakla birlikte aynı zamanda iş uyuşmazlıklarında arabulucuya başvurma şartının gerçekleşip gerçekleşmediğinin tespiti bakımından da önem arz eder. Dava açılmadan önce arabulucuya başvurulması zorunlu iş uyuşmazlıklarında sonuçta tüm konularda taraflarca anlaşmaya varılmamışsa anlaşma belgesine sadece anlaşmaya varılan husus-

---

⁴⁸ **Kıyak**, s. 538. Bu tartışmalar çerçevesinde bağlayıcılık noktasında tarafların dikkatinin çekilmesi gerektiği belirtilerek bu konularda Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu'nun 18. maddesinin değiştirilmesi önerilmiştir. Bu konuda bkz. **Kıyak**, s. 545-546.

ların yer verilmesi yeterli olmayacaktır, anlaşmaya varılmayan hususların da açıkça yazılması faydalı ve gereklidir.

V. ARABULUCULUK FAALİYETİ SONUCUNDA ANLAŞILAN HUSUSLARDA DAVA AÇILAMAMASI DURUMUNU HÂKİMİN RE'SEN DEĞERLENDİRMESİ

Hâkimin tarafların daha önceden arabulucuya başvurduğu konusunda bilgisi olmadığı takdirde bunun sonucunun ne olacağı üzerinde de birkaç ihtimal dâhilinde durulması gerekmektedir.

Taraflar davada karşılıklı iddia ve savunmalarda bulunacakları için mutlaka davanın görülmesini istemeyen tarafın, anlaşma belgesini mahkemeye ibraz etmesi gündeme gelecektir. Ancak her iki taraf da mahkemeye anlaşma belgesinden ve anlaşılan hususlardan söz etmezse hâkimin kendiliğinden bu durumu tespit etmesi çok zordur⁴⁹. Burada da dava açılmadan önce arabuluculuğa başvurulmuş olup olmadığı konusunda ve bunun sonucu ile ilgili olarak Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun ön incelemenin kapsamında yer alan, hâkimin tarafları arabuluculuğa teşvik etmesi ve bu hususu tutanağa geçirmesine ilişkin hükümden yararlanılabilir (HMK m. 137, 140). Hâkim tarafları arabuluculuğa teşvik ederken daha önce arabuluculuk faaliyetine başvurup başvurmadıklarını, başvurmuşlarsa bunun sonucunun ne olduğunu taraflara sorabilir. Böylece davanın başında, tarafların bilgisine başvurularak daha önce aynı uyuşmazlığa ilişkin olarak yapılmış bir anlaşma belgesinin olup olmadığına da ortaya çıkmasına imkân verilmiş olur. Ön inceleme duruşmasının sonunda, tarafların sulh veya arabuluculuk faaliyetinden bir sonuç alıp almadıkları, sonuç alamadıkları takdirde anlaşamadıkları hususların nelerden ibaret olduğu tutanakla tespit edileceğinden (HMK m. 140/3) dava öncesinde başvurulmuş arabuluculuk süreci ve bunun sonuçları hakkında hâkimin istediği bilgilere ulaşabilmesi mümkündür. Taraflar da bu konuda mahkemeye doğru bilgi vermekle yükümlüdür (HMK m. 29).

⁴⁹ Örneğin dava konusuna ilişkin dava şartlarından olan, aynı davanın, daha önceden açılmış ve hâlen görülmekte olmaması (HMK m. 114/1, ı) ile aynı davanın, daha önceden kesin hükme bağlanmamış olması (HMK m. 114/1, i) durumlarını, hâkimin kendiliğinden girişeceği bir tespit çalışmasıyla anlaması imkânsızdır. Hâkimin bu durumu araştırması ve bilgi toplaması çok zordur, istisnâ olarak bu durumu hâkim kendisi biliyor olabilir. Bu sebeple bu iki dava şartında, davalının bu yönde bir itirazının beklenmesi gerekir. Davalının itirazı bulunmasa bile, davacı veya davalının itiraz kasdı olmaksızın yaptığı açıklamalarda, derdestlik veya kesin hükmün varlığını gösterecek ipuçları bulunmuyorsa hâkimin davanın başında, dava şartlarından derdestlik veya kesin hüküm hususlarına ilişkin araştırmayı kendiliğinden yapıp bir sonuca bağlaması yükümlülüğünden söz etmek mümkün değildir (Umar, s. 357-358).

Hâkimin tarafların arabuluculuk faaliyeti sonunda anlaşmaya varıp varmadıklarını tespit edememesi durumunda, belki dava sonunda verilen bir hüküm ve bu hükmün kesinleşmesi söz konusu olacak ve taraflar anlaşma belgesinden farklı bir sonuçla karşılaşabilecektir. Dava kesin hükümle sonuçlanıncaya kadar anlaşma belgesinde anlaşılan hususların varlığı her zaman taraflarca ileri sürülebilir, çünkü dava açma yasağı özel bir dava şartıdır ve her aşamada dikkate alınmak zorundadır. Ancak anlaşılan hususlar konusunda sonradan bir kesin hüküm elde edilmişse anlaşma belgesi ile -belki de- çelişen bu kesin hükmün ortadan kaldırılması için yargılamanın yenilenmesi gibi bir yol söz konusu değildir, bu hâlde kesin hüküm geçerliliğini koruyacaktır.

Dava açıldıktan sonra arabulucuya başvurulmuş ve Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu'nun 15. maddesinin 5. fıkrası çerçevesinde, tarafların birlikte arabulucuya başvuracaklarını beyan etmeleri üzerine yargılama, mahkemece üç ayı geçmemek üzere ertelenmiş ise hâkim arabuluculuk faaliyetinin nasıl sonuçlandığını taraflara sorup beyanlarını aldıktan sonra yargılamaya devam etmeli, taraflar anlaşmış ise anlaşılan konuları tespit ederek davayı dava şartı yokluğundan reddetmelidir. Dava açılmadan önce arabulucuya başvurulması zorunlu iş uyuşmazlıkları (İşMK m. 3) bakımından da, hâkimin, arabulucuya başvurulup başvurulmadığını re'sen incelemesi ve bunun sonucuna göre bir karar vermesi gerekir.

Son olarak, taraflar mahkeme huzurunda anlaşma belgesinden hiç söz etmeden, mahkeme dışında sulh olduklarını beyan ederlerse hâkimin arabuluculuk anlaşma belgesinden kendiliğinden haberi olamayacağı için bu hâlde taraf beyanları çerçevesinde Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun sulh hükümlerinin uygulanması söz konusu olacaktır.

SONUÇ

Arabuluculuk faaliyeti sonunda anlaşmaya varılması hâlinde, üzerinde anlaşılan hususlar hakkında taraflarca dava açılmayacağına ilişkin hüküm, dava açılmasında hukukî yararın bulunması (HMK m. 114/1, h) dava şartının özel bir görünümüdür. Bu anlamda anlaşılan hususlarda dava açma yasağı, özel bir dava şartıdır. İster dava açılmadan önce ister dava açıldıktan sonra, taraflar arabuluculuk anlaşma belgesini imzalasınlar, her iki durumda da artık anlaşılan hususlar, dava konusu yapılamayacağı için mahkemenin bu sebeple davayı dava şartı yokluğundan usûlden reddetmesi gerekir. Ayrıca Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu'nun genel gerekçesi ve

anlaşma belgesinin tarafları bağlaması da, dava açma yasağının gerekliliğinin ve re'sen dikkate alınmasının diğer gerekçeleridir.

Dava açıldıktan sonra anlaşma belgesi mahkemeye ibraz edildiğinde bunun mahkeme içi sulhe dönüştürülmesinde tarafların bir hukukî yararı bulunmamaktadır, bu durum özellikle anlaşma belgesinde arabulucu, taraf avukatları ve tarafların tümünün birlikte imzalarının bulunması durumunda tereddütsüz kabul edilmelidir. Eğer anlaşma belgesinde sadece arabulucu ve tarafların imzaları varsa bu hâlde de taraflardan biri (davanın görüldüğü) mahkemeden bu anlaşma belgesine icra edilebilirlik şerhi verilmesini talep edebilir (HUAK m. 18). Bu durum tarafların anlaşma belgesinin mahkeme içi sulhe dönüştürülmesine ihtiyaç bırakmayan arabuluculukta anlaşma belgesiyle ilgili özel bir hükümdür. Bu hüküm, anlaşma belgesinin mahkeme içi sulhe dönüştürülmesinde tarafların hukukî yararının olup olmadığını da açıkça ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu'nun 18. maddesinde yer alan anlaşma belgesine icra edilebilirlik şerhi verilmesi talebine ilişkin hüküm (HUAK m. 18/2) ile anlaşma belgesinin ilâm niteliğinde belge sayılmasına (HUAK m. 18/4) ilişkin hükümler, Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun mahkeme içi sulh hükümlerinin (ve İcra ve İflâs Kanunu'nun 38. maddesinin) uygulanmasına ihtiyaç bırakmamakta ve tarafların bu konuda bir hukukî yararları da bulunmamaktadır.

Dava açma yasağının istisnaları bulunmaktadır. Anlaşma belgesinde yer alan anlaşılan hususlarda dava açılmasının mümkün olduğu hâller mevcuttur. Örneğin, irade fesadı hâlleri, anlaşma belgesinin sahte olması, anlaşmanın geçersizliği, anlaşma hükümlerinin yorumlanmasına ihtiyaç bulunması, icra edilebilir bir anlaşma bulunmaması gibi durumlarda dava açılması ve bu hususların mahkemece incelenip karara bağlanması mümkündür.

KAYNAKÇA

- Akkan, M.:** “Medenî Usûl Hukukunda Tarafların Farklı Olması Durumunda Kesin Hükümün Delil Niteliği”, Prof. Dr. Bilge Umar’a Armağan, C. I, İzmir 2010 (DEÜHFD Özel Sayı), s. 3-61.
- Ansay, S. Ş.:** Hukuk Yargılama Usûlleri, 7. Baskı, Ankara 1960.
- Arslan, R./Yılmaz, E./Taşpınar Ayvaz, S.:** Medenî Usûl Hukuku, 3. Baskı, Ankara 2017.
- Atalı, M./Ermenek, İ./Erdoğan, E.:** Medenî Usûl Hukuku Ders Kitabı, Ankara 2018.
- Belgesay, M. R.:** Dava Teorisi, İstanbul 1943.
- Budak, A. C./Karaaslan, V.:** Medenî Usul Hukuku, 2. Baskı, Ankara 2018.
- Çelikoğlu, C. T.:** “6325 Sayılı HUAK’a Göre Arabuluculuk Yoluna Başvurulması ve Çözüm Anlaşmasının Mahkeme ve İcra Usûlleri İle İlişkisi”, Prof. Dr. Ejder Yılmaz’a Armağan, C. 1, Ankara 2014, s. 669-723.
- Çiçek, M.:** İş Hukukunda Zorunlu Arabuluculuk, Ankara 2018.
- Doğan Yenisey, K.:** “İş Yargısında Zorunlu Arabuluculuk”, İş Mahkemeleri Kanunu Tasarısı Taslağının Değerlendirilmesi (Editör: Doğan Yenisey, K.), İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukuku Derneği 40. Yıl Uluslararası Toplantısı, 14 Mayıs 2016, İstanbul, s. 167-193.
- Domaniç, H.:** Hukukta Kazıyyei Muhkeme ve Nisbi Kuvveti, İstanbul 1964.
- Gottwald, P.:** “Mediation und gerichtlicher Vergleich: Unterschiede und Gemeinsamkeiten”, Festschrift für Akira Ishikawa zum 70. Geburtstag Berlin, New-York 2001, s. 137-155.
- Güner, S.:** Avukatlık Hukuku, 5. Baskı, Ankara 2011.
- Gürdoğan, B.:** Medenî Usûl Hukukunda Kesin Hüküm İtirazı, Ankara 1960.
- Hanağası, E.:** Davada Menfaat, Ankara 2009.
- Ildır, G.:** Alternatif Uyuşmazlık Çözümü, (Medeni Yargıya Alternatif Yöntemler), Ankara 2003.
- Kazmaz Tepe, B.:** “Arabuluculuk Anlaşma Belgesine İlişkin İcra Edilebilirlik Şerhi Taleplerinde Yargılama Usûlü”, Türkiye Noterler Birliği Hukuk Dergisi, 2018-1, Y. 5, S. 1, s. 125-150.
- Kekeç, E. K.:** Arabuluculuk Yoluyla Uyuşmazlık Çözümünde Temel Aşamalar ve Taktikler, 3. Baskı, Ankara 2016.

- Kıyak, E.:** “Arabuluculuk Sonucunda Ulaşılan Anlaşma Belgesinin Hukukî Niteliği”, TAAD, Yıl: 6, S. 21 (Nisan 2015), s. 523-548.
- Kurt, E.:** “Sulh Sözleşmesi ve Arabuluculuk”, Hukukta Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları Ulusal Sempozyumu (Editörler: Muratoğlu, T./Buluttekin, B.), Ankara 2018, s. 147-154.
- Kuru, B.:** “Dava Şartları”, Ord. Prof. Sabri Şakir Ansay’ın Hatırasına Armağan, Ankara 1964, s. 109-147 (Dava Şartları).
- Kuru, B.:** “Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu Tasarısı Hakkında Görüş ve Öneriler”, MİHDER, 2010/2, C. 6, S. 16, s. 237-246.
- Kuru, B.:** Hukuk Muhakemeleri Usûlü, C. II, 6. Baskı, İstanbul 2001 (Usûl, C. II).
- Kuru, B.:** Hukuk Muhakemeleri Usûlü, C. IV, 6. Baskı, İstanbul 2001 (Usûl, C. IV).
- Kuru, B.:** Hukuk Muhakemeleri Usûlü, C. V, 6. Baskı, İstanbul 2001 (Usûl, C. V).
- Meriç, N.:** Medenî Usûl Hukukunda Tasarruf İlkesi, Ankara 2011.
- Namlı, M.:** “İş Mahkemeleri Kanunu Tasarısı Taslağı İle Getirilen Zorunlu Arabuluculuk Kurumunun Medenî Usûl Hukuku Bakımından Değerlendirilmesi”, İş Mahkemeleri Kanunu Tasarısı Taslağının Değerlendirilmesi (Editör: Doğan Yenisey, K.), İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukuku Derneği 40. Yıl Uluslararası Toplantısı, 14 Mayıs 2016, İstanbul, s. 151-165.
- Önen, E.:** Medenî Yargılama Hukukunda Sulh, Ankara 1972.
- Özbay, İ.:** “Avukatlık Hukukunda Uzlaştırma ve Uzlaştırma Tutanağının İlâm Niteliği”, AÜEHFD, C. VIII, S. 3-4, (2004), s. 387-418.
- Özbek, M. S.:** “Arabuluculuk Sonunda Düzenlenen Anlaşma Belgesine İcra Edilebilirlik Şerhi Verilmesinde Görevli ve Yetkili Mahkeme”, Başkent Üniversitesi HFD Temmuz 2017, C. 3, S. 2, s. 69-85 (İcra Edilebilirlik).
- Özbek, M. S.:** “Avrupa’da Arabuluculuğun İlkeleri ve Uygulanması”, Prof. Dr. Özer Seliçi’ye Armağan, Ankara 2006, s. 441-502 (Avrupa’da Arabuluculuk).
- Özbek, M. S.:** Alternatif Uyuşmazlık Çözümü, 2. Cilt, Ankara 2016.
- Özbek, M.:** “Avukatlık Kanunu’nun 35/A Maddesine Göre Arabuluculuk”, ABD 2001-3, s. 113-139 (35/A Maddesi).

- Özekes, M./Atalı, M.:** “7036 Sayılı Yeni İş Mahkemeleri Kanunu Üzerine Eleştiri, Değerlendirme ve Öneriler”, Yeni İş Mahkemeleri Kanunu Üzerine Toplantısı, 23 Aralık 2017, İstanbul 2018, s. 41-122.
- Özkaya-Ferendeci, H. Ö.:** Kesin Hükmün Objektif Sınırları, İstanbul 2009.
- Özmumcu, S.:** “Karşılaştırmalı Hukuk ve Türk Hukuku Açısından Zorunlu Arabuluculuk Sistemine Genel Bir Bakış”, İÜHFM C. LXXIV, S. 2, 2016, s. 807-842.
- Pekcanitez, H./Atalay, O./Özekes, M./Atalı, M./Erdönmez, G./Akkan, M./Yeşilirmak, A./Taş Korkmaz, H.:** Medenî Usûl Hukuku, 15. Bası, C. II, İstanbul 2017 (Yazar/Pekcanitez Usûl).
- Pekcanitez, H./Atalay, O./Özekes, M./Atalı, M./Erdönmez, G./Akkan, M./Yeşilirmak, A./Taş Korkmaz, H.:** Medenî Usûl Hukuku, 15. Bası, C. III, İstanbul 2017 (Yazar/Pekcanitez Usûl).
- Sarisözen, S.:** Uyuşmazlıkların Alternatif Çözüm Yolları Işığında Avukatlık Hukukunda Uzlaştırma, Ankara 2011.
- Tanrıver, S.:** “Mahkeme Huzurunda Yapılan Sulhler”, Prof. Dr. İlhan Öztrak’a Armağan, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 1994, C. 46, S. 1-2, s. 333-348 (Sulh).
- Tanrıver, S.:** İlâmlı İcra Takibinin Dayanakları ve İcranın İadesi, Ankara 1996 (İlâmlı İcra).
- Tanrıver, S.:** Medenî Usûl Hukuku, C. I, Ankara 2018 (Usûl).
- Taşpolat Tuğsavul, M.:** Türk Hukukunda Arabuluculuk, Ankara 2012.
- Umar, B.:** Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi, 2. Bası, Ankara 2014.
- Üstündağ, S.:** Medenî Yargılama Hukuku, 7. Baskı, İstanbul 2000.